

Garam Éva

A TISZAKÉCSKE-ÓBÖGI AVARKORI SÍROK

ADATOK AZ AVARKORI SZABLYÁKHOZ ÉS AZ EGYENES,
EGYÉLŰ KARDOKHOZ

A Bács-Kiskun megyei Tiszakécskéhez (korábban Újkécske) tartozó Óbög pusztán, a Tisza jobb partján, a jenei határ mellett Subicz Mihály gazda földjén 1931. február 3–5. között földforgatás alkalmával avarkori leleteket találtak. A földmunkások több sírt bolygattak meg. Az előkerült leletek nagy részét a helyszínre kiszállt és az 1–9. sírt feltáró Fettich Nándornak adták át. Az A sír leletei és a szórványtárgyak a talajmunka során bolygatott sírokból származnak.

A tiszakécskei leleteket a Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Osztályának Népvándorlás kori Gyűjteménye őrzi, a 8/1931.1–57a–b leltári számon.

Az összességében nem különösen számottevő, de egyes lelettípusaiban, mint a kerek, illetve félhold alakú préselt veretek és az ívelt pengéjű szablyák, azonban figyelemre méltó sírleletek közlését, amelyekre analógiaként néhányszor már történt utalás, fontosnak tartjuk, egyrészt, hogy a Tiszakécskéről ismert teljes leletanyag a kutatás rendelkezésére álljon, másrészt, hogy az avarkori szablyákról írott fejezet kiindulópontjaként szereplő tiszakécskei szablyák leletegyüttése ismertté váljon.

Sírleírás

1. sír

Fülbevaló (1. kép 14–15), 2 db. Nyitott bronz fülbevalókarikák, egyiknek végei egymásra hajlanak.

Varkocszorító (1. kép 1–2), 2 db. Papírvékony aranylemezből bronz alátétlemezzel együtt préselt. A bronz lemezre alul az arany lemez szélét visszahajtották. A hosszúkás téglalap alakú lemez szélén préselt gyöngysorkeret, hasonló osztja hosszában a mezőt, amelyet préselt cikk-cakk minta tölt ki. A hátlaphoz hajlított, téglalap keresztmetszetű vékony pántot forrasztottak.

Nagszíjvég (1. kép 10). Papírvékony aranylemezből bronz alátétlemezzel együtt préselt, lehajló szélű nagszíjvég alsó része. Az arany lemez széléit alul a bronz lemezre visszahajtották. A szíjvég szélén préselt kalászminta, a mezőt préselt gyöngysorkeretekkel osztott mezők töltik ki. A szíjvég felső része gyűrött, vágott, hiányos.

Kísszíjvég (1. kép 11). Bronzlemezből készült, ezüstözött. A felső lap préselt, lehajló szélű, a hátlap sima. A felső perem alatt középen 1 nittszeg a szíj beerősítésére.

Óvveret (1. kép 3; 5; 7–9), 5 db. Papírvékony arany lemezről bronz alátétlemezzel együtt préselt kerek rozetta. Az arany lap széléit a bronzlemeze alul visszahajtották. Enyhén kúpos, kilenc kiemelkedő sugárral, amelyeket kis kerek dudorok választanak el egymástól.

Félhold alakú veret (1. kép 4; 6), 2 db. Papírvékony aranylemezből bronz alátétlemezzel együtt préselt. Az aranylemez széléit a bronzlemeze alul visszahajtották. A veretek lehajló szélén préselt gyöngysorkeret, a félhold alakú mezőt poncolt keretben középen négyzet alakú, a széleken 2-2 háromszög alakú mélyedés tölti ki. A felerősítés a töredékek alapján a hátlapra forrasztott hurkos fülekkel történt.

Bronzcsat (1. kép 12). Ovalis, profilált, öntött bronz csat, rövid támasztókkal. A csatpecsek hiányzik.

Bujtató (1. kép 13). Vastag bronzlemezből hajlított, keskeny téglalap alakú. A felerősítés a hátsó lapot átütő két kerekfejű szegeccsel történt, amelyeket a bőrön hátoldalán vékony négyzet alakú bronz lemezekkel erősítettek.

Vascsat (2. kép 5). Téglalap alakú vascsat töredékei.

Vaskés (2. kép 4). Egyélű, egyenes hátú kés pengetőredéke.

Íjcsont (2. kép 1–3), 3 db. Középszeles íjkar és íjközép merevítő csontlemezei. Töredékesek.

Nyílhegy (2. kép 6). Háromtollú vas nyílhegy töredéke. A nyélnyújtványon a nyílvesszők beerősítésekor használt feltekercselt madzag nyoma látszik.

Szablya (3. kép 2). A csontváz „alsó részének” jobb oldaláról. Keskeny pengéjű, egyélű, az alsó harmadban kétélűre köszörült penge. Jelenleg keresztvas nélküli, a leltárkönyvben még rövid, enyhén csillag alakú keresztvassal. H: 94 cm, sz: 3,5 cm, markolatvash: 8 cm.

2. sír

Fülbevaló (4. kép 1–2), 2 db. Kerekátmetszetű bronzkarika, amelyet a karikán bronz muffok, alul kis lemezpalástból és fekete üveggyöngyből álló lengőcsüngő díszít. A csüngőtengely felső részéről a gyöngydísz hiányzik.

3. sír

Vascsat (4. kép 3). Kíssé lant alakú vascsat töredékei.

Vaskés (4. kép 4). Egyélű, egyenes hátú, keskeny pengéjű vascsat pengetőredékei.

4. sír

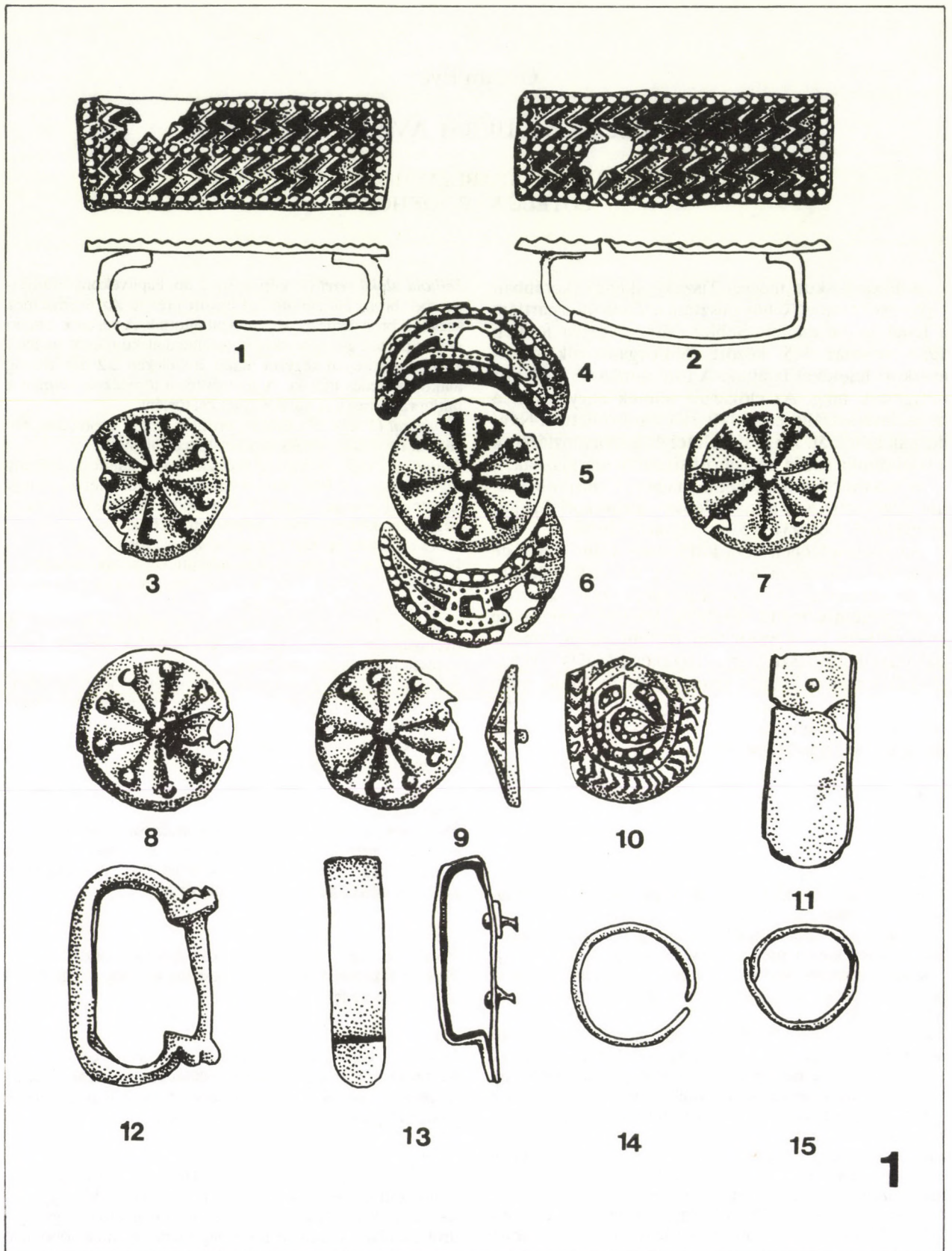
Vascsat (4. kép 5). Téglalap alakú vascsat töredékei.

Vaskés (4. kép 8). Egyélű, egyenes hátú kés pengetőredékei.

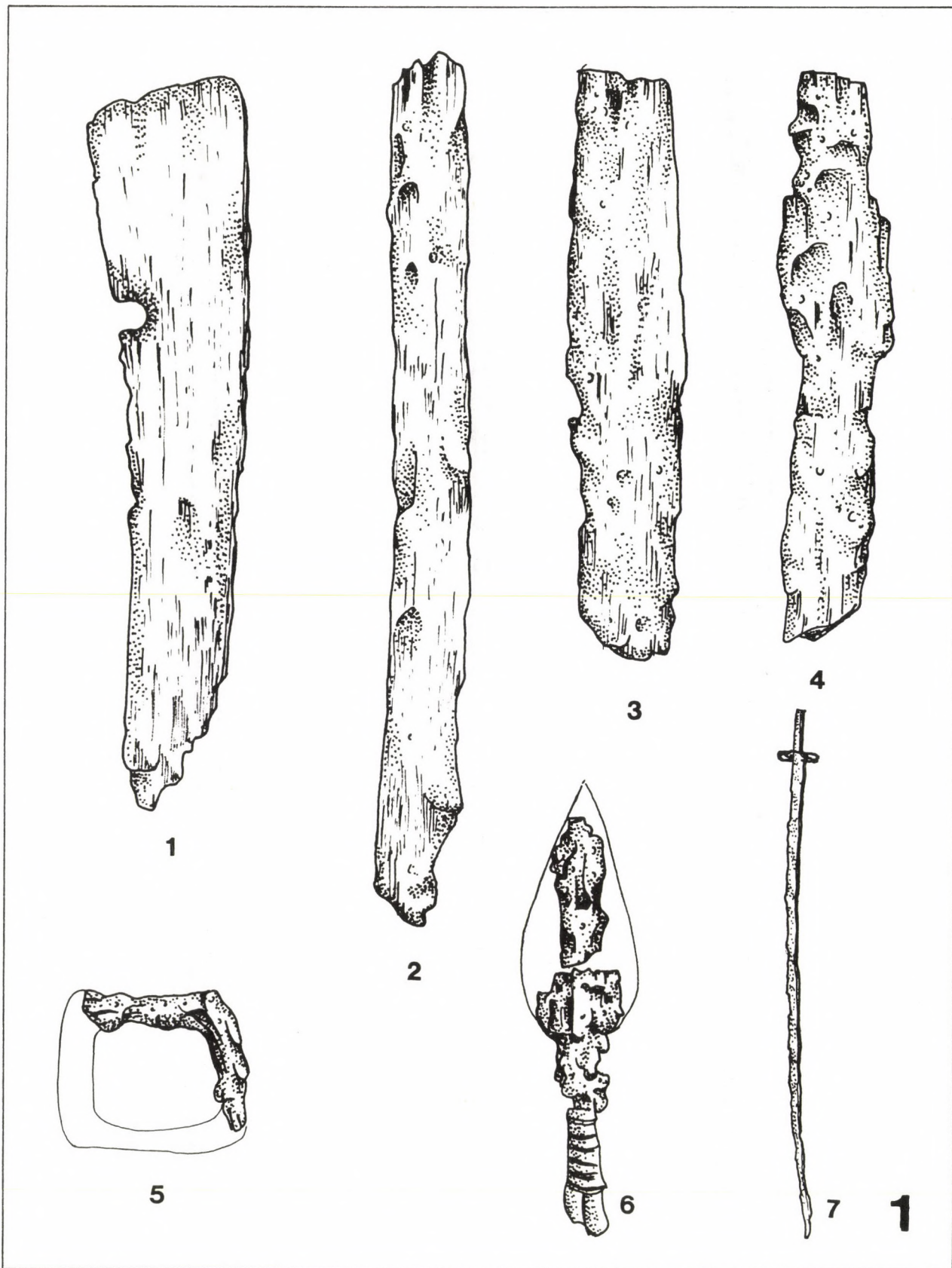
Nyílhegy (4. kép 6–7), 2 db. A leltárkönyvi bejegyzés szerint „3 és 4 élű” vasnyílhegyek szártöredékei.

5. sír

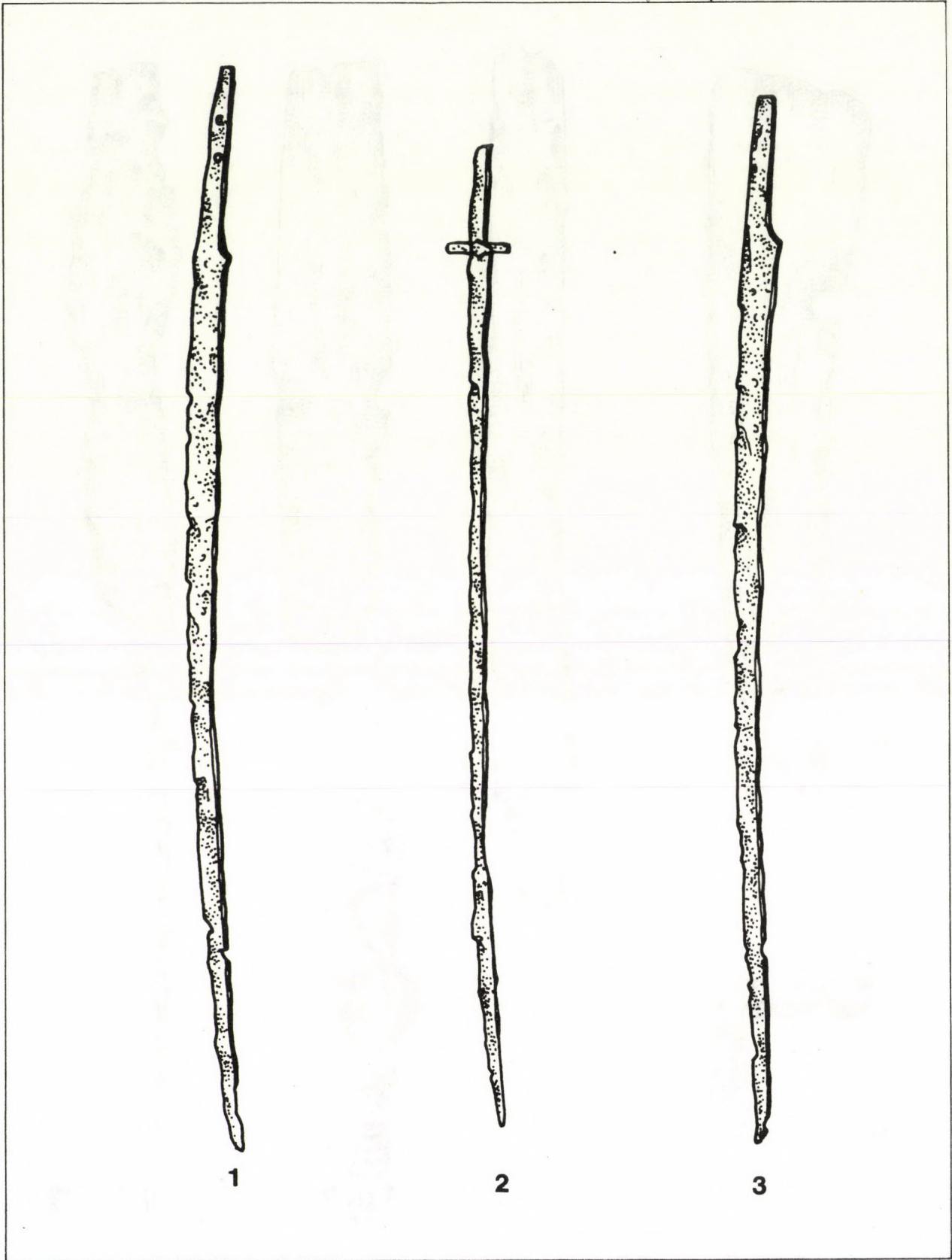
Fülbevaló (4. kép 10–11), 2 db. Hatszög keresztmetszetű, aranyozott bronz fülbevalókarikák, elkeskenyedő véggel. A karika egyik nyitott végén és a vele ellenkező oldalon gyöngydrót muffok. A karikán felül nagszemű granulációból álló koszorú és gyöngy nélküli gyöngytartó túske. A fülbevaló csüngője gyöngydrótkoszorúból, a karika belső és külső oldalán gyöngytartó tuskéból áll. A gyöngyök hiányoznak.

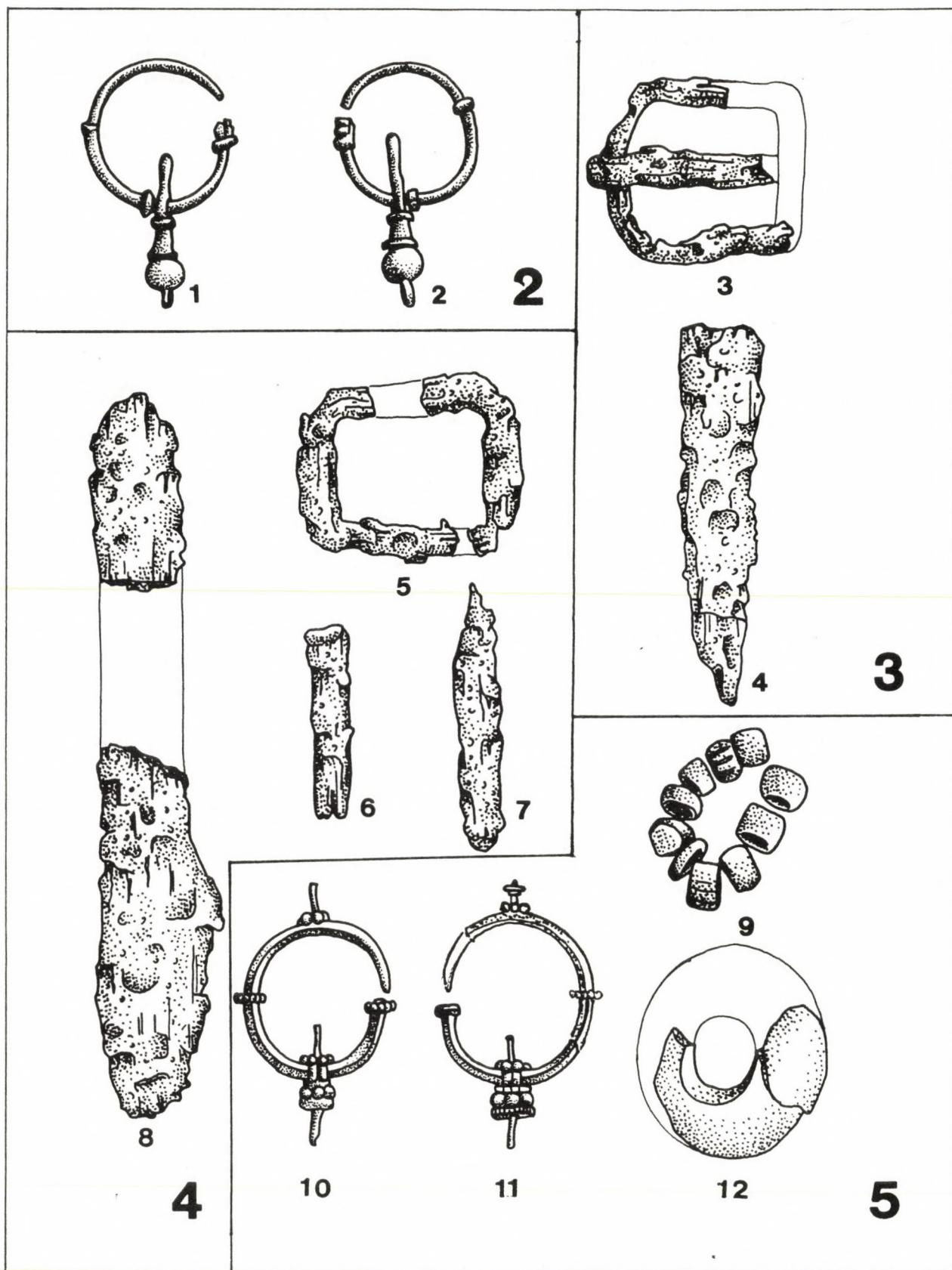
1. kép-Abb. 1. Tiszakécske-Óbög. 1-15: 1. sír-Grab 1

2. kép-Abb. 2. Tizsakécske-Óbög. 1-7: 1. sír-Grab 1

3. kép-Abb. 3. Tiszakécske-Óbög. 1: A sír-Grab A; 2: 1. sír-Grab 1; 3: szórvány-Steufund

4. kép—Abb. 4. Tizsakécske-Óbbög. 1–2: 2. sír—Grab 2; 3–4: 3. sír—Grab 3; 5–8: 4. sír—Grab 4; 9–12: 5. sír—Grab 5

Gyöngysor (4. kép 9). 10 db lapított, hordó és gömb alakú zöld, kék, fehér és korallszínű üvegyöngy.

Orsógomb (4. kép 12). Sötétszürke, lapított gömb alakú agyagorsógomb töredékei.

6. sír

Vaskés (5. kép 2). Hosszú, egyenes egyélű kés pengetőredéke.

Nyílhegy (5. kép 1). Háromtollú vasnyílhegy.

7. sír

Nagyszíjvég (5. kép 3). Kettőslemezű bronzszíjvég, keskeny oldalpánttal. Felső részén bordázott szalag, alatta egy nittszeg a szíj beerősítésére.

Kísszíjvég (5. kép 4). Kettőslemezű bronzszíjvég hátlapja.

Övdész (5. kép 5–7), 3 db. Keskeny téglalap alakú bronzlemez, hátoldalon a felső és alsó széléhez erősített vékony bronz pánttal.

Övdész (5. kép 8–12), 16 db. Félgömb alakú bronzlemez szegfej, olombéléssel, benne 0,5 cm hosszú szegeccsel. Feltehetőleg 4-es csoportosításban, veretimitációként díszítették az övet.

Gyöngyszem (5. kép 12). Vörös alapon fehér mintás szemesgyöngy.

8. sír

Bronzcsat (6. kép 1). Kéttagú öntött bronzcsat. Az ovális, profilált tüskéjű karikához címer alakú, áttört indadíszes test csatlakozik.

Bujtató (6. kép 2). Díszítetlen, tok alakúra hajlított bronzlemez, a hátsó oldalon két nittszeggel a felerősítésre.

Övveret (6. kép 3–10), 8 db. Hosszúkás címer alakú, csüngős, áttört indadíszes, öntött bronzveret, 2-2 nittszeggel a felerősítésre. 2 db csüngője töredékes, 1 db eredetileg is csüngő nélküli volt.

Mellékszíjat díszítő veret (6. kép 11–19), 9 db. Ötszög alakú, áttört indadíszes öntött bronzveret, 2-2 nittszeggel a felerősítésre.

9. sír

Vascsat (6. kép 21). Téglalap alakú.

Vaskés (6. kép 22). Egyélű, keskenypengéjű, egyenes hátú vaskés pengetőredéke.

Orsókarika (6. kép 20). Világosszürke, korongolt szarmata edény oldalfalából kivágott lapos orsókarika.

A sír

Az alábbi leletek a találok elmondása szerint egy sírból származtak:

Fülbevaló csüngője (7. kép 3). Vékony aranylemezből préselt gömbcsüngős fülbevalórész, amely egy töredékes, három ki-

sebb és alul egy nagyobb lemezgömbből áll. A fülbevaló karikája hiányzik. A csüngőrész erősen használt, töredékes.

Varkocsszorító (7. kép 1–2). Aranylemezből, vékony bronz lemezzel együtt préselt, hosszúkás téglalap alakú varkocsdíszek. A lemezek szélei lehajlanak, az aranylemez a bronzlemezre visszahajtották. Díszítés: a széleken és középen hosszanti irányban préselt gyöngysor, a mezőkben sűrűn préselt cikk-cakk minta. A hátoldalra vékony bronz huzalt erősítettek a hajfonat befogására.

Fokos (7. kép 4). Keskeny pengéjű kettétört vaskes. Eredeti hossza: kb. 15 cm.

Szablya (3. kép 1). Keskeny ívelt pengéjű, hosszú markolatán két lyukkal ellátott, keresztvas nélküli szablyapenge. H: 80 cm, sz: 2,6 cm.

Szörványleletek:

Arany fülbevaló (7. kép 5). Vékony, kerek átmetszetű fülbevalókarika, 4 nagy aranygömböcsből álló bogycsüngővel.

Fülbevaló (7. kép 6–12), 7 db. Fekete üvegyöngycsüngős, kerek bronz fülbevalókarikájú ép és töredékes fülbevalók. 2 pár és 3 párnélküli darab.

Fülbevaló csüngő (8. kép 1–2), 2 db. A fülbevalók karikája hiányzik. A töredékes csüngők 3 kis ezüst lemezgömbből, az azokhoz csatlakozó bordázott ezüstlemez pánttal átfogott nagy kék üvegyöngyből állnak, amelyhez alul kettős ezüst gyöngydrótkoszorú és kis ezüstlemez félgömb csatlakozik.

Gyöngy (8. kép 4–5). 2 db különböző méretű, világoszöld, dinnyemag alakú üvegyöngy.

Üvedgarab (8. kép 3). Üvedgedény világoszöld, vastag, kopott faltöredéke.

Orsógomb (8. kép 6). Kettősconkakúp alakú, barnásszürke, zeg-zug vonalmintás agyag orsógomb fele.

Orsógomb (8. kép 7). Lapított gömb alakú, enyhén élre faragott barnásszürke egyag orsógomb.

Vascsat (3. kép 8). Félkör alakú, egyik végén egyenes záródású tövis nélküli vascsat.

Vaskés (8. kép 13). Egyélű, egyenes hátú vaskés pengetőredéke.

Nyílhegy (8. kép 9–12; 14), 5 db. Háromtollú vasnyílhegyek 8 db töredéke.

Agyagedény (9. kép 1). Virágcserep alakú, szürkésbarna, kézzelformált, enyhén kihajló peremű, díszítetlen agyagedény. Pá: 9 cm, m: 11 cm, fá: 6,6 cm. A perem kiegészítve, az ép részen kis csücsökkel.

Agyagedény (9. kép 2). Nyújtott testű, szemcsés anyagú, szürkésbarna, kézzelformált, díszítetlen agyagedény, enyhén kihajló kiegészített pereme két ponton csücskösre alakított. Pá: 9 cm, m: 13 cm, fá: 7 cm.

Szablya (3. kép 3). Egyélű, enyhén hajlított pengéjű, a penge az alsó harmadban kétélűre kőszőrült. A szablya markolata hosszú, keresztvasa nincs. H: 87 cm, sz: 3 cm, markolath: 12 cm.

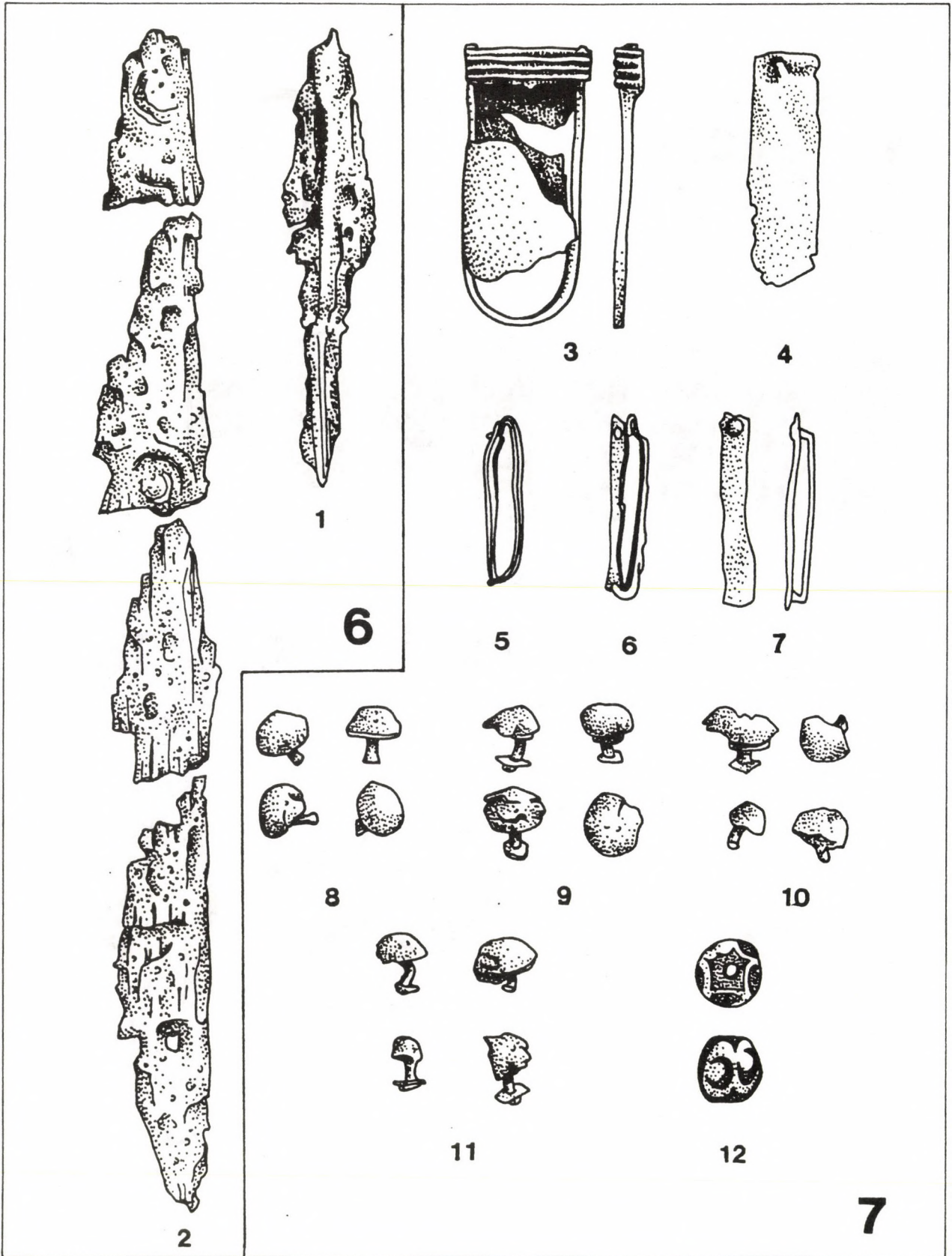
* * *

Temetkezési mód

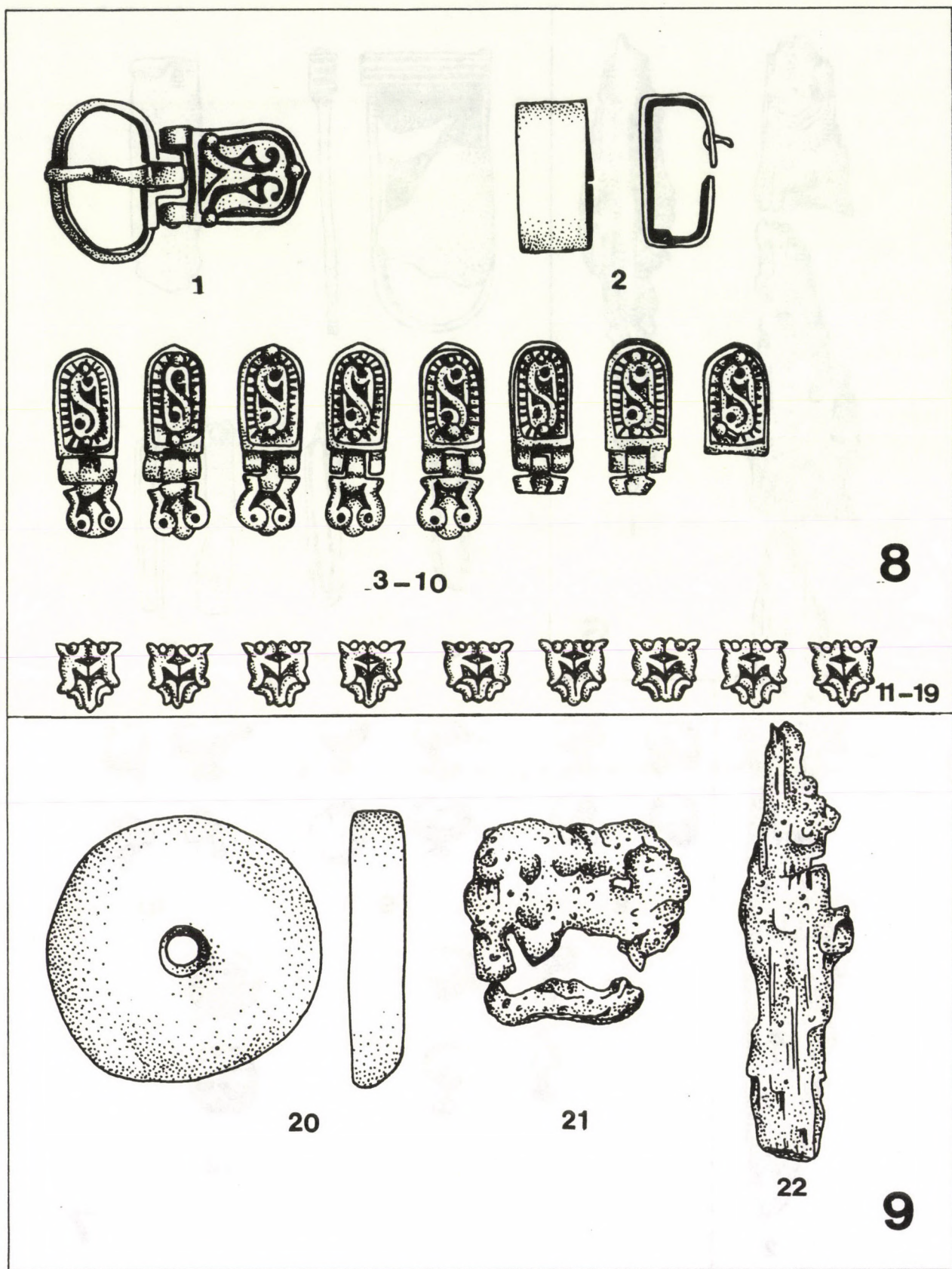
A tiszakécskei sírokról a leltárkönyvi bejegyzés alapján a következőket tudjuk: a sírok mélysége átlagosan 120–160 cm volt. A sírok ÉNy–DK-i irányba voltak tájolva, amelyekbe a halottakat fejfel Ny-ra, azaz kelet felé néző arccal temették. Ezek az adatok megegyeznek a középső- és későavarkori általános sírbahelyezési, temetési módokkal.

A sírleletek értékelése

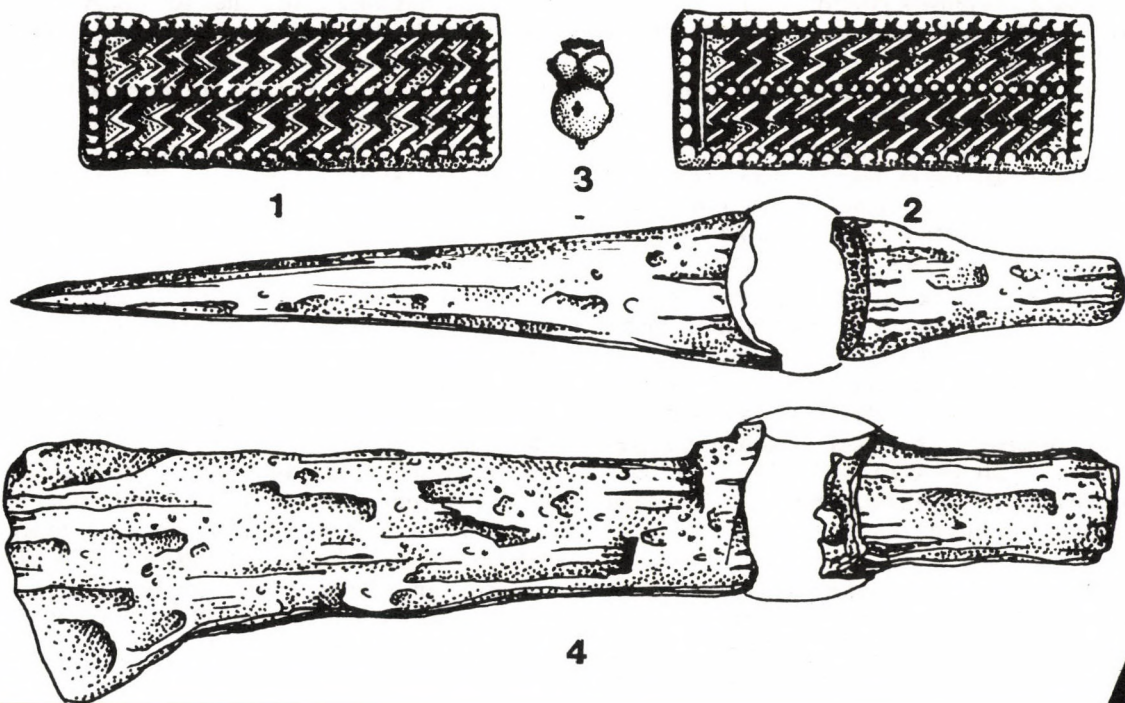
A tiszakécske-óbbögi avar temető 10 sírjából a Magyar Nemzeti Múzeumba jutott leletek, kiegészítve a fülbevalók száma alapján feltehetően további 6 sírből származó szörványleletekkel, tipológiai és kronológiai szempontból egyaránt jól értékelhetők.

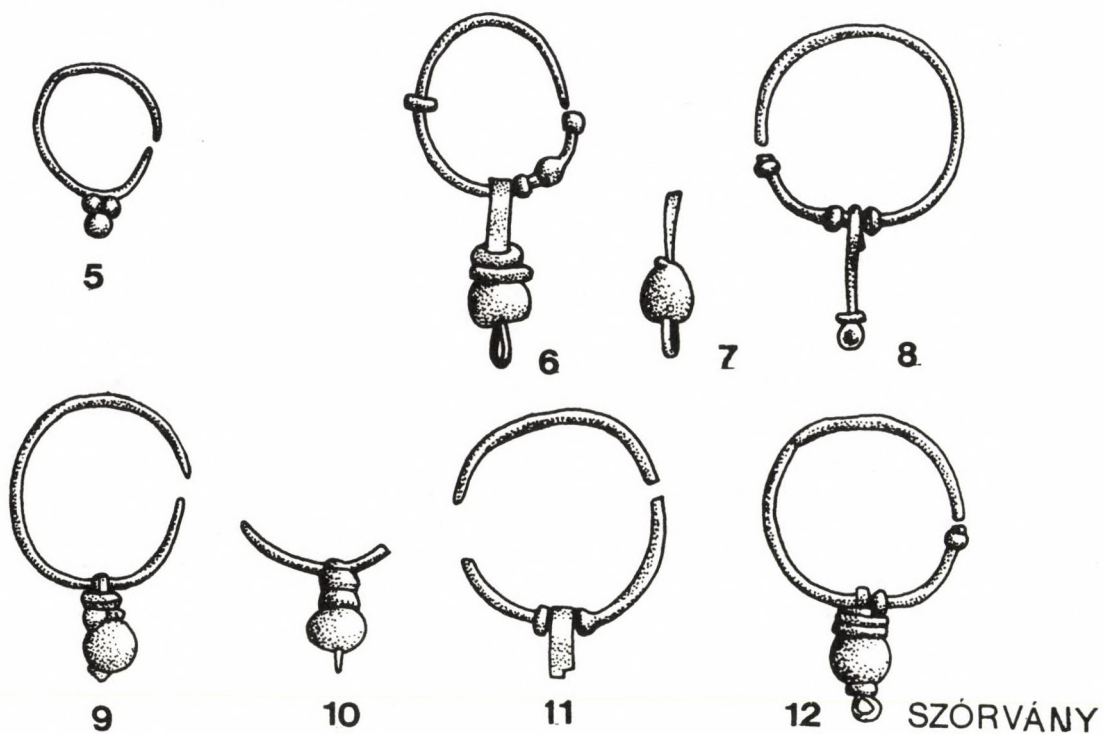
5. kép-Abb. 5. Tizsakécske-Őbög. 1-2: 6. sír-Grab 6; 3-12: 7. sír-Grab 7

6. kép-Abb. 6. Tiszakécske-Óbög. 1-19: 8. sír-Grab 8; 20-22: 9. sír-Grab 9

A

SZÓRVÁNY

7. kép-Abb. 7. Tizsakécske-Óbög. 1-4: A sír-Grab A; 5-12: szórvány-Streufunde

Fülbevaló

az 1,2,5. és az A sírban volt, továbbá 6 különböző párhoz tartozó a szórványok között.

A nagy üvegyöngy csüngős szórvány pár töredékei a legkorábbiak (8. kép 1–2). Az ezüst karikájú, 3 kisebb ezüst lemezgömbbel és bordázott ezüstszalaggal körbevett kék üvegyönggyel díszített fülbevalók a nagy nemesfém, gömbcsüngős fülbevalók legfiatalabb variánsai. Ritkák az avarkori emlékanyagban (KOVRIK 1963, 110). Hasonlók az alattányi 153. és 176. sírban (KOVRIK 1963, Taf. XIII. 6–7; Taf. XIV. 67–68) és az úrböpusztai 7. sírban (BÓNA 1957, Taf. XXX. 16) jellegten leletekkel vannak együtt. A gátéri 11. ötvös-sírban egy félkész, bronzlemez darabot találtak, olyan préselt fonatdíszes, címerpajzs alakú veretekkel, szíjvégekkel, amelyekkel azonosak a gátéri 212. sírban „P” felkötés karddal, hosszúfülű kengyelekkel, félgömb alakú lószerszámveretekkel, sima lemez szíjvégekkel voltak együtt (KADA 1906, 216–217), azaz olyan koraavarkori tárgyakkal, amelyek a 7. század közepe után így együttesen már nem voltak használatban.

Kis, granulált lemezgömbös arany fülbevaló csüngője ismert az A sírből, préselt aranylemez varkocsszorítóval, fokossal, szablyával együtt (7. kép 3). Ez a típus a 7. század közepére, 3. harmadára jellemző. Férfi és női sírokból egyaránt ismerjük. Alattán 233. női sírjában kis kerek, préselt lemez boglárával, vékony fejes gyűrűvel, karpereccel és munkaeszközökkel találtak egy azonos darabot (KOVRIK 1963, Taf. XIX. 15–16). Jánoshida 180. és 210. férfisírjában pedig hasonlót, részben hiányzó ezüstlemez övdíszekkel, vaskarddal (ERDÉLYI 1958, 32, 36–37; Taf. XXXIV. 1; XXXVII. 1). A jánoshidaiakkal egyezik meg, de korban a tiszakécskeihez is közelálló a dunapentelei 10. (II.) lovas-sír kiscsüngős arany fülbevalója (MAROSI-FETTICH 1936, Taf. IV. 7), amely bizánci típusú arany övdíszekkel együtt került napvilágra.

A tiszakécskei kiscsüngős fülbevaló földbekerülése idejét a vele együtt előkerült aranylemez varkocsszorító határozza meg.

Arany bogycsüngős fülbevaló (7. kép 5) is volt a szórványok között. Egy sírban lehetett a szórvány szablyával és nyílhegyekkel. A bogycsüngős fülbevalók jól keltezhető párhuzamait a dunapentelei szablyás 7. (I.) lovas-sírban (MAROSI-FETTICH 1936, Taf. II. 6) és az igari 3. lelet férfisírjából (FETTICH 1929, Taf. IX. 18–19) ismerjük, az utóbbiban szintén aranyveretes szablya és kőbetétes, préselt fonatos aranyveretek társaságában. Ez a fülbevalótípus hosszú életű, a 9. századig használatban volt. Legkorábbi előfordulása a 7. század utolsó harmadára, az igari-dunapentelei horizont idejére esik.

Gyöngycsüngős fülbevalók két variánsa található a 2. és 5. sírban, továbbá a szórványleletek között. Kör keresztmetszetű karikájú fülbevaló a 2. sír és a szórványleletek 4 különböző párja (4. kép 1–2; 7. kép 6–12). Ezek a fülbevalók az ozorai, bizánci eredetű lengőcsüngős, lemezpalástos, gyöngycsüngős fülbe-

valók egyszerű változatai. Használatuk a 7. század végén és a 8. század első felében volt általános.

Az 5. sír rombusz keresztmetszetű, nagy granulációs szemekkel és gyöngysor muffal díszített fülbevalója ugyanennek a típusnak a fiatalabb, a 8. század 2. felére jellemző variánsa (4. kép 10–11). Hasonlókat aranyból a mártélyi temetőből ismerünk, a 8. sírban indás, az A sírban griffes-indás övdíszekkel (HAMPEL 1905, III. Taf. 90, 15–16; Taf. 84, 9–10; GARAM 1984, 90, 92; Abb. 2, 1–2; 5–6).

Gyöngy

Az 5. női sírban fehér, kék, zöld és téglaszínű szarmatakorai üvegyöngyök voltak (4. kép 9). A 7. férfisírban 1 db közepes méretű, vörös alapon fehérrel mintázott koraavarkori szemesgyöngy volt (7. kép 12), koraavarkori típusú lemez szíjvégekkel, veretimitációval együtt.

A gazdagabb, általában fegyveres koraavarkori férfisírok 1–3 szem gyöngyének szerepéről, ázsiai eredetéről Kovrig I. és Bóna I. számos analógiát felsorolva írtak (KOVRIK 1957, 122–123; BÓNA 1979, 27–28).

A szórványleletek 2 db világoszöld dinnyemag gyöngye valamelyik gyöngyös fülbevalóval a 8. századi sírok egyikéből származhat (8. kép 4–5).

Varkocsszorító

Az 1. és az A sírban azonos préselődívön készített téglalap alakú fedőlemezes varkocsszorítók voltak (1. kép 1–2; 7. kép 1–2). Mindkét párt bronz alátétlappal préselték, de amíg az A sír párjánál vastag aranylemez használtak, az 1. sír halottját csak aranyfüstlemez borították. A préselt gyöngysorral keretezett és osztott mezőt cikk-cakk minta tölti ki. Mindkét pár hátlapra forrasztott pántjai bronzból készültek.

Az avarkori varkocsszorítók két nagy csoportjában (préselt téglalap alakú fedőlappos és rúd alakú) nem ismeretlenek a cikk-cakk mintával díszítettek. A tiszakécskeken kívül 14 hasonló pár szerepel még András J. anyaggyűjtésében, között és közöletlen temetőkből (ANDRÁSI 1991, kézirat). A közöltek a győri, leithaprodersdorfi, leobersdorfi, az Üllő II-i, váchartyáni és zselői (Zelovce) temetőkből ismertek, övdíszes, néha fegyveres férfisírokból. A kísérőleletek között négy-szögletes préselt szalagfonatos vereteket, egy sírban öntött, sakkmintás övdíszeket, íjakat, szablyákat találtak, azaz olyan tárgyakat, amelyek a 7. század utolsó harmadára és a 8. század legelejére jellemzők. András J. szerint ez a típus ezen időszak egyik kedvelt típusa volt. A hasonló darabok közül kiemelkednek a tiszakécskei A sír aranyból készült példányai.

Övdíszek

az 1, 7. és 8. sírban voltak. A három övgarnitúra három lelethorizontot képvisel, különböző időből származnak. Legidősebbek a 7. sír bronzlemez övdíszei, a kettőslemeztű, oldalpántos, bordázott szalagos szíjvégek, a keskeny, hátsó pántos övdíszek és a négy-, ólombéléses, félgömb alakú szegfejből álló ve-

retimitációk (5. kép 3–11). A 7. sír övdíszei koraavarkori jellegűek, különösen ami a hosszúkás pánttal történő szerelési módot és a szegfejekkel kivert övet (ún. veretimitáció) illeti. Nem tudjuk, hogy a vereteken és a szintén koraavarkori 1 szem szemesgyöngyön kívül volt-e más tárgy is a sírban, amely a leletek sírbakerülése időpontjához további támpontot adhatna. A meglevő leletek alapján a tiszakécskei 10 sír közül a 7. sír a legidősebb.

Az 1. sír préselt korongos és félhold alakú veretei képviselik a középső időbeli horizontot, az ún. középvarkor övdíszait a tiszakécskei leletek között (1. kép 3–13). A vereteket, nagyszíjvéget, hasonlóan, mint a sír varkocsszorítóját, bronz és vékony aranylemez egymásrpréselésével készítették. Az aranylemez széleit körben a bronz lemezre visszahajtották. A nagyszíjvég töredékesen került a múzeumba, feltehetően a sírba helyezett övön is már e formájában volt. A síjvég peremén préselt kalászminta, a mező díszítése a hiányosság miatt nem értelmezhető.

Középvarkori préselt síjvégeken gyakori a geometrikus minta, a szalagfonat, később az indadísz. Az 1. sír nagyszíjvégét a szalagfonat és a geometrikus minta valamilyen változata díszíthette. A sír kettőslemezű, ezüstözött bronz kissíjvége feltehetően a szablya felkötő síjához tartozott. Figyelemre méltóak a sír korongos és félhold alakú veretei. Ez utóbbiak függőleges állásban, egy kerek veretet közrevéve a széles öv hátoldalán lehettek, amint ezt számos analógia mutatja, köztük legmeggyőzőbben Méri István helyszíni rajza a mosonszentjánosi 183. sír hasonló vereteiről (közvetlenül temető a MNM-ban). A tiszakécskei sugaras díszű veretek egyszerűbb variánsai a želovcei (zselői) 490. sírből és a tiszaezlári férfisírből ismertek. Mindkét sírban szablya is volt (ČILINSKA 1973, Taf. LXXXIII, 9–4; HAMPEL 1905, III. Taf. 278). A félhold alakú veretekkel közrevett kerek veretek az alattyáni temetőben is gyakoriak. Kovrig I. számos analógiát sorol ebből a típusból, köztük az újkécskei 1. sírét is. Ezeket a sírleleteket a hasonló, öntött, fecskéfarkas csatok alapján a Szeged-makkoserdei 24. sír csatján keresztül e sír II. Konstans és IV. Konstantinosz érmével keltezi (KOVRIK 1963, 127). Ezt a keltezést elfogadja Szabó J. Gy. is, aki a nagyrédei korong- és félhold alakú vereteket közli (SZABÓ 1968, 29–56) és azokat 660 és 720 közé datálja. A fenti kormeghatározást megerősítik az alattyáni 457. és 604. sír egyeneszáródású lemez síjvégei, amelyek a 7. század utolsó harmadára keltezhető vörösmarti (Zmajevac) lelet préselt aranylemez síjvégeivel mutatnak rokonságot (GARAM 1982, Abb. 1), az alattyáni 671. sír Igar-típusú préselt szalagfonatos síjvégei, továbbá az alattyáni 604. sír kiscsömbs, granulációdíszes arany fülbevalója, amely egészen megegyezik a dunapentelei 10.(II.) sír arany fülbevalójával. A dunapentelei 10. lovassírban bizánci típusú aranylemez övdíszek is voltak. A sír a kis aranylemez obolus biztosan keltezi a 7. század utolsó harmadára (MAROSI-FETTICH 1936, Taf. IV. 7).

A félhold alakú préselt lemez veretek Kovrig I. által már idézett, ismert analógiái között (Győr 831. sír, Gátér 197. sír, Alattyán 40, 112, 457, 458, 472, 604. és 671. sír, Abony 295. sír, Mosonszentjános 183. sír; KOVRIG 1963, 127), a tiszakécskei 1. sír áttört mezőjű félhold alakú veretei egyedülállóak. A préselt gyöngysorkeretes mezőt négyzet és háromszög alakú áttörések díszítik, pontsorokkal keretelve. Ez a díszítési mód két jelentős, hasonló korú lelet tárgyai között is megtalálható. A nemesvarbóki (Zemiansky Vrbvok), részben bizánci eredetű kincselet pelta alakú csüngőjét (SVOBODA 1953, 4. kép) és az Ozoratótípuszai sírleletek hiányos, préselt levélalakú csüngőjét (GARAM 1990a, 148, Abb. 1) hasonló, de a háromszög alakú áttörések mellett kerek áttörések is díszítik. A csüngők keret mintája azonos a tiszakécskei veretével. A nemesvarbóki pelta csüngő egyszerűbb, a kivágásokat préseléssel utánzó variánsát, mint kerek veretet körbefogó félhold alakú veretet találtak a Sala I. (Vágselye) temető 93. sírjában (ČILINSKA 1973a, 2. kép 4, 9a–b).

A tiszakécskei 1. sír préselt kerek- és félhold alakú veretei a fecskéfarkú öntött csattal, lemezbujtatóval, préselt téglalap alakú varkocsszorítóval és a szablyával együtt az analógiák alapján biztosan keltezhető a 7. század utolsó harmadára, a 7–8. század fordulójára.

A 8. sírban öntött övdíszek voltak (6. kép 1–19). Az övgarnitúra hiányos, a nagyszíjvég és a kissíjvégek nem kerültek be a múzeumba. A csat, a hosszúkás pajzs alakú veretek (amelyek hármas csoportosításban díszítették az övet) és a mellékszíjakat díszítő pitykék indadíszesek. A csathoz hasonló mintájú indás csat van a tiszaderzsi 3. sírban, kettőslapú, indadíszes nagyszíjvéggel (KOVRIK 1975, Pl. XX VIII. 3). Ehhez hasonló lehetett a tiszakécskei 8. sír síjvége is. A hármas csoportosítású hosszúkás veretek, pajzs alakú indás csattestek a 8. század 2. felében voltak használatban.

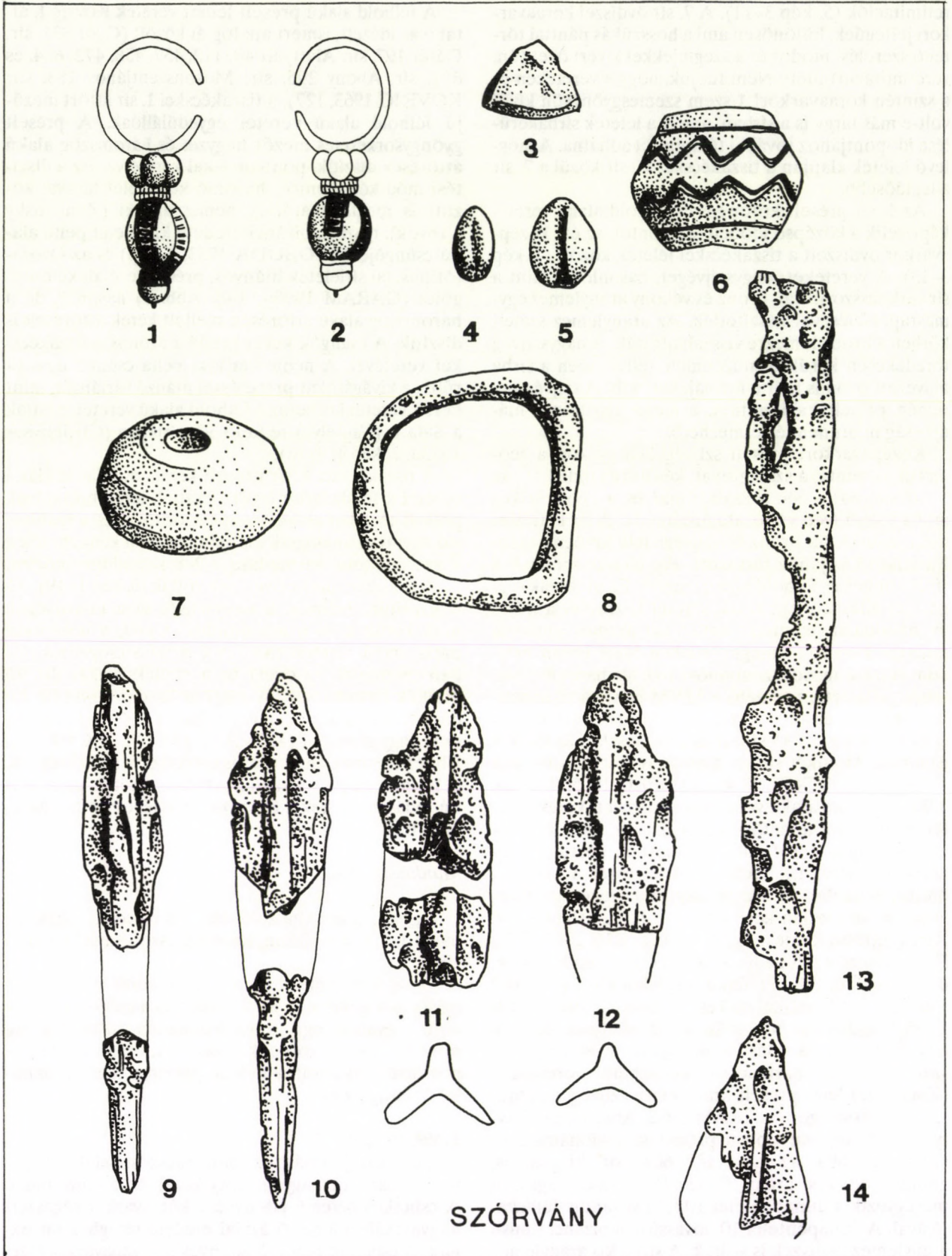
Munkaeszközök

Egyélű, egyenes hátú *vaskés* volt töredékes állapotban a 3, 4, 6. és 9. sírban, továbbá a szórványleletek között.

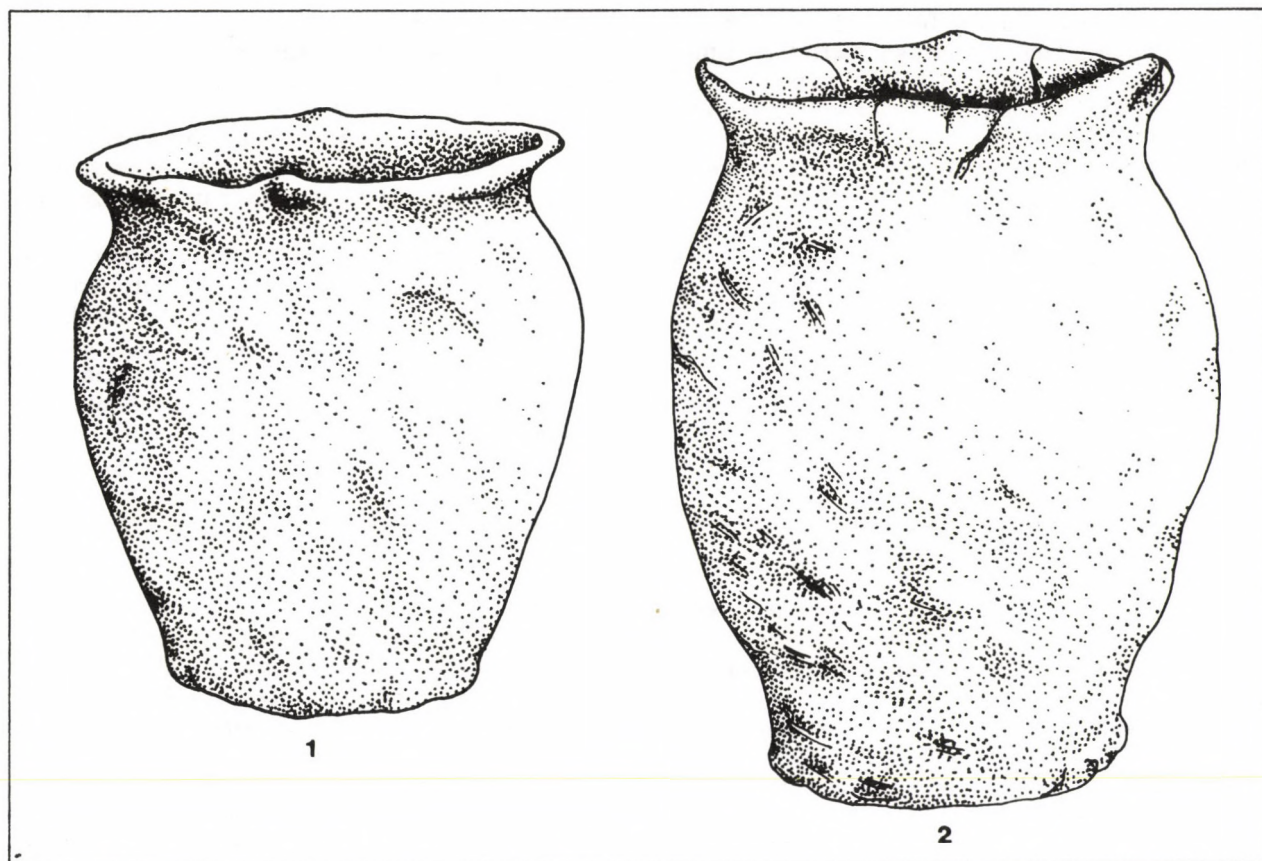
Orsógomb: lapított gömb alakú, bordázott felületű agyag orsógomb volt az 5. sírban és a szórványok között. Ugyanott egy kettőscsonkakúp alakú zeg-zug mintás orsógombtöredék is van. A 9. sírban szürke, lapos orsókarika volt, amelyet szarmata edény oldalalából faragtak ki.

Edény (9. kép 1–2)

2 db kézzelformált, enyhén csücskösre alakított peremű, díszítetlen agyagedény került be a múzeumba. A csücskös peremű edények a koraavarkor régészeti hagyatékában a belső-ázsiai eredetű rétegekhez tartoznak. A csücskös peremű edények a középvarkori tárgyak között is megjelennek, együtt a bevagdostott pereműekkel, mint ezt a Kiskőrös-vágóhídi, kiskőrei és

8. kép-Abb. 8. Tiszakécske-Óbög. 1-14: szórvány-Streifunde

9. kép–Abb. 9. Tizsakécske-Óbög. 1–2: szórvány–Streufunde

más középvarkori temetők leletei mutatják (LÁSZLÓ 1955, 32, fig. 12, 33, Pl. XXII, 23). A tizsakécskei csücskös peremű szórvány edények minden valószínűség szerint a temető középvarkori sírjaiból származnak.

Fegyver

Középszéles *tjkarok merevítő csontlemezei* és háromtollú *vasnyílhegy* volt az 1. sírban (2. kép 1–4, 6). Hasonló nyílhegy volt a 6. sírban is (5. kép 1) és hasonló töredékei a szórványleletek között. A 4. sír nyílhegyei közül csak két szártöredék maradt meg. A szórvány nyílhegyek vagy a fenti sírokból származnak, vagy a szórvány szablyával együtt egy számozatlan sírban voltak.

Az A sír keskenyélű *vasfokosa* (7. kép 4) a 2. igari lelet fokosához hasonló (FETTICH 1929, VIII. t. 4), amely ugyanúgy oldalpálcás vaszablával, egyenes talpú vaskengyellel volt együtt egy-egy sírban, mint a tiszafüredi 110, 435, 502, 503 és 635. sírok hasonló fokosai (GARAM 1987, Taf. I–XIII).

Szablya: egyélű, az alsó harmadban visszaköszörült, enyhén görbülő pengéjű szablyák voltak az 1. és A sírban, továbbá a szórványleletek között (3. kép 1–3). A leltárkönyvi rajz és a 30-as évek fotója szerint az 1. sír szablyájának rövid, közepén enyhén kiszélesedő ke-

resztvasa is volt, ami ma már hiányzik. Jelenleg mindhárom szablya keresztvas nélküli. Az A sír szablyájának két szeglyukkal átütött hosszú markolatvasa van. A szórvány szablya a 4., veretimitációs sírból nem származhat. Kevésbé valószínű, hogy a 8. sírban volt, bár ez inkább elképzelhető. Nagy a valószínűsége annak, hogy a szórvány nyílhegyekkel együtt az 1. és A sír környezetében fekvő középvarkori férfisírból került elő.

A szablyák típusáról, eredetéről a cikk második részében lesz szó.

Összefoglalás

A Tizsakécske-óbögi 10 sír és a több sírből származó szórványtárgy egy nagyobb, az ismert leletek alapján a 7. század közepe és a 8. század vége között használt temető kis, feltárássra került része. A múzeumba jutott leletekből a 7. sír övdíszei (kerek fejű veretimitáció, hosszúkás pánttal felszerelt keskeny lemez veretek) és a nagy üvegyöngyecsüngős szórvány fülbevalók a legkorábbiak. Az ismert leletanyagból legjelentősebbek a középvarkori 1. és A sír leletei, aranylemez varkocsszorítók, arany fülbevalók, aranylemez bevonatos, préselt kerek- és félhold alakú övdíszek és a szablyák. A középvarkori sírok (amelyekből a szór-

ványanyag gömböcsös arany fülbevalójának, szablyájának és nyílhegyeinek tanúsága szerint az ismert síroknál jóval több lehetett) a Közép-Tisza-vidék 7. század végi, 8. század eleji gazdag fegyveres sírjai közé tartoznak. Korban megegyeznek a Tiszakécske szűkebb környezetében fekvő arany mellékletes cibakházi női sírral (LÁSZLÓ 1955, 239–252, Pl.LIV–LV) és a Kiskunfélegyháza-pákapusztai aranyveretű szablyás, aranylemez varkocsszorító férfi sírral (AWAREN-Katalog 1985,55), továbbá a tágabb környezetben fekvő Kiskörös-vághídi temető, kirablottságukban is gazdag, arany mellékletes sírjaival (LÁSZLÓ 1955).

A tiszakécskei középvarkori sírok alapján a kör tovább tágítható az Igar-Dunapentele-Tőtipusztá le-

lethorizont felé. Kétségtelen, hogy a tiszakécskei középvarkori sírok nem a legkorábbi és a leggazdagabb sírjai ennek a körnek, a sírokat ezért keltezzük a 7. század végére, 8. század elejére. A 2, 5, 8. és 9. sír leletei és több szórványlelet kora alapján biztos, hogy a tiszakécskei temetőt a 8. század folyamán használták, a 8. sír legkésőbbi verettípusai szerint a 8. század második felében is.

A tiszakécskei temető, több, alföldi nagy temetőhöz hasonlóan a 7. század közepén indulhatott, majd a temetőt folyamatosan használták az avar birodalom bukásáig, esetleg a 9. század folyamán is. Az eddig ismert leletek tanúsága szerint a temetőt használó közösség leggazdagabb a 7. század végén/8. század elején volt. Ennek bizonyysága az 1. és A sír.

AZ AVARKORI SZABLYÁKRÓL ÉS AZ EGYÉLŰ, EGYENES KARDOKRÓL

Az avar szablyák általánosan ismert képe: a szablyapenge görbe, egyélű, az alsó harmadában visszaköszörült. A markolatvas a szablyapenge egyenes folytatása.

A szablyáknak általában van keresztvasuk, rövid, csillag alakú, a díszesebbeknél fémllemezbe bevont. A felkötőfülek hosszú, ívelt pántok. Ismerünk keresztvas és veretes tok nélküli szablyákat is.

A szakvélemény a szablyákat keleti eredetűnek tartja, feltűnésüket, Kárpát-medencei megjelenésüket a 7. század utolsó harmadára teszi és az Igar-Dunapentele-Tőtipusztá kör régészeti leleteivel fémjelzett középvarkor egyik vezérleleteként tartja számon. Mivel ez a kép és vélemény oly általános és sokat idézett, mellőzzük az irodalmi hivatkozásokat.

A dolgozat célja, hogy az általános képet árnyaltabbá tegye. E célból vizsgálni kell az avarkori szablyák típusait, ha lehet, a kísérőleletek alapján időrendi sorrendet felállítani, kutatni eredetüket, térképezni elterjedésüket.

Mindehhez a közölt leletanyagból elvégzett anyaggyűjtés ad alapot. Sajnos az avarkori szablyák zömének, különösen a régebbi daraboknak az állapota nem megfelelő ahhoz, hogy a pengék méreteit (görbület, fokél) milliméterre rögzíthessük. Gyakran csak régi fotók, rajzok maradtak a ma már hiányzó, vagy csak kis töredékekben meglévő szablyákról. Nem volt lehetőség arra sem, hogy a vidéki és külföldi múzeumokban őrzött összes szablyát eredetiben tanulmányozhassuk. Az egyes típusok elemzéséhez mellékelt típus táblák ezért csak a ritkább, egyedibb darabokat mutatják be. Az elterjedtebb típusokból csak válogatást közlünk.

(E fejezet megírását Bálint Csanád, Kovács László és Cs. Sós Ágnes értékes tanácsaikkal, adataikkal segítették. Fogadják köszönetemet.)

A szablya legfőbb kritériuma az enyhén vagy erősebben ívelt penge, amelynek alsó része rövid szakaszon visszaköszörült. A többi jellegzetesség másodla-

gos, nem meghatározó, csak kiegészítő vonás. A nem görbülő, keskeny, egyélű penge az egyenes kardpenge. Keresztvasa az egyenes kardnak és a szablyának is lehet, amelynek formája, díszítése a szablya esetében elég jellegzetes. Ugyanez vonatkozik a tokok felkötőfüleire is, ezek előfordulnak szablyáknál és egyélű kardoknál is. Ismerünk azonban számos, keresztvas és veretes tok nélküli egyélű kardot és szablyát is, ezért tartjuk a szablya legfőbb, meghatározó jellemvonásának a görbülő pengét.

A másodlagos meghatározó jegyek (keresztvas, markolat és tok díszítése, formája) segítenek azonban abban, hogy a szablyák és az egyenes egyélű kardok összefüggéseit vizsgáljuk, továbbá, hogy a szablyák között típusokat, csoportokat elkülönítsünk. A másodlagos meghatározó jegyek esetleg az eredet irányába/irányába is útmutatóként szolgálhatnak.

A következőkben megkíséreljük a Kárpát-medencei avarkori szablyákat és a velük egyidős egyélű, egyenes kardokat a másodlagos meghatározó jegyek alapján felállított csoportokba osztva, egyben időrendi sorrendbe állítva bemutatni. A szablyák és a hasonló korú egyélű, egyenes kardok legfőbb jellemzőit (forma, díszítés, méret), a szablyás sírok többi főbb leletét (övdíszek, fegyverek) és az egyidejű lőttemetést összeítve, táblázatszerűen közöljük, irodalmi hivatkozással. (Az egyes csoportokon belül a lelőhelyek sorrendjét nem az ABC, hanem a stílusjegyek változása adta sorrend adja meg.)

I. Kardok, szablyák „bizánci” típusú keresztvassal (10. kép)

Ebbe a csoportba azokat a korai kardokat és szablyákat soroltuk, amelyeknek keskeny, ívelt középső, végein lekerekített, ún. gömbös végű keresztvasa van. Az ilyen keresztvasak legkorábbi darabjai öntött bronzból, a fiatalabbak vasból készültek, néha lemezsel borítva (I. táblázat).

1. táblázat: kardok, szablyák „bizánci” típusú keresztvassal (10. kép)

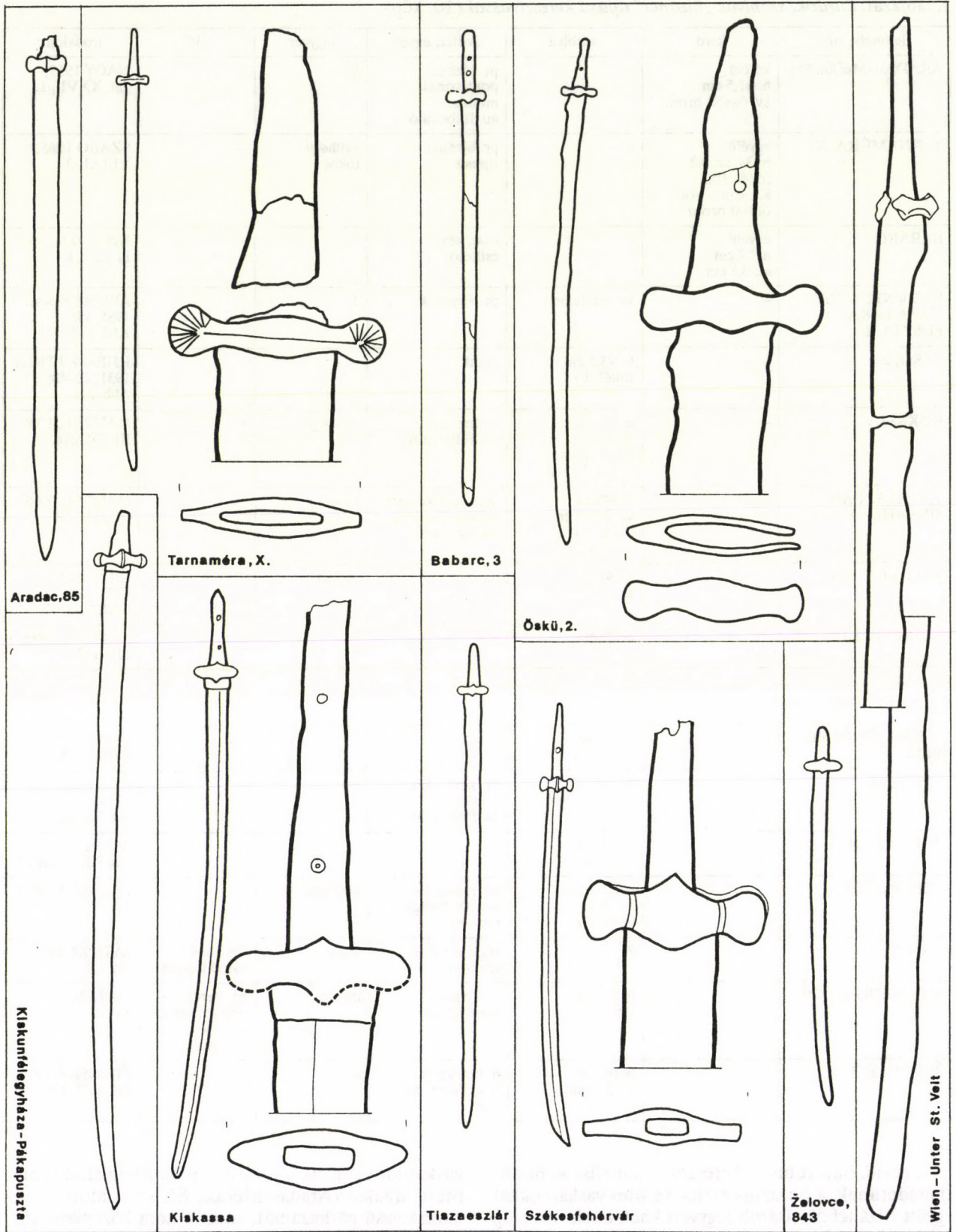
lelőhely, sír	kard	szablya	övdísz, egyéb	fegyver	ló	irodalom
ARADAC-Mečka, 85.	kétélű h: 81,5 cm kv: öntött bronz	–	pr. bizánci pont-vonal mintás, au. fülbevaló	fj	–	NAGY 1959, Taf. XXVII, 1.
TARNAMÉRA, X.	egyélű h: 34, sz: 4,3 fokél: 10,5 Kv: ezüstözött öntött bronz	–	pr. bizánci típusú	nyílhegy fokos	–	SZABÓ 1965, VIII.t.1–3
BABARC	egyélű h: 78 cm sz: 3,5 cm	–	csat, kés csiholó	–	–	KISS 1977, Pl. LXI, 1.
KISKUNFÉLEGY- HÁZA-PÁKA- PUSZTA, 2.	–	kv: au. lemez	pr. álcatok	?	?	AWAREN-Kat. 1985, 55; XIII, 5–7.
ÖSKÜ, 2	–	h: 93,5 cm fokél: 13	vasak	–	–	RHÉ-FETTICH 1931, 42–43; Abb. 21.
KISKASSA	–	h: 96 cm sz: 3,6 cm fokél: 10 cm kv: br. lemez	lemez veret au. fülbevaló	nyílhegy	–	HAMPEL, 1905. III. Taf. 276.
TISZAESZLÁR- SINKAHEGY	–	h: 90 cm sz: 2,8–3 cm fokél: 9 cm kv: vas	pr. kerek rozetta, pr. szélű szíjvég, au. betéttel	fokos	–	HAMPEL 1905, III. Taf. 278.
ŽELOVCE, 843.	–	h: 80 cm sz: 3 cm	–	nyílhegy	–	ČILINSKA 1973, Taf. CXXXIII. 17.
SZÉKESFEHÉRVÁR	–	h: 89 cm sz: 3,2 cm	–	–	?	HAMPEL 1900, 111–112.

egyszerűbb változatok:

WIEN-UNTER ST. VEIT	–	h: 87 cm	?	?	?	DAIM 1979, 63, Taf. 7,2.
ŽELOVCE, 175.	–	h: 78 cm fokveret: vas	pr. kerek veret, szíjvég ez. fülbevaló	–	–	ČILINSKÁ 1973, Taf. XXXI, 1.
BÓLY, SZÓRV.	–	h: 97 cm sz: 3 cm	?	?	?	PAPP 1962, XXVIII b. ábra 1.
ŽELOVCE 27.	–	h: 85 cm sz: 3 cm vas fülek	br. lemez öv- díszek, kivágott veretek	nyílhegy	–	ČILINSKÁ 1973, Taf. IV, 1.
BARCS 4.	–	?	téglaalakú csattest	fokos	egyenes talpú kengyel	PÁSTOR 1954, Taf. I, 1.
TISZAFÜRED, 379.	–	h: 85 cm sz: 4 cm	br. lemez veretnyom	lándzsa	pr. veret, oldalp. zabla, egyenes kengyel	GARAM 1987, Taf. V.
ŽELOVCE, 564.	–	h: 98 cm sz: 3,5 cm	lemez veret tokszíjvég, biz. csat.	–	–	ČILINSKÁ 1973, Taf. XCI, 12.

A rövid, öntött bronz keresztvasakat Kiss A. bizánci eredetűnek, a hozzájuk tartozó széles vaskardokkal együtt Bizánból vásárolt fegyvereknek határozta meg (KISS 1987, 194–210). Kiss elemezte a G. Davidson-Weinberg által közölt korinthosi bronz keresztvasú

vaskardot és annak a Davidson-Weinberg által is említett aradkai (Aradac-Mečka, 85. sír) öntött bronz keresztvasú párhuzamát, mint a kora középkori vaskardok egyetlen 6–7. századi Kárpát-medencei analógiáját (DAVIDSON-WEINBERG 1974, 520). Kiss

10. kép Egyélű kardok és szabalyák „bizánci” típusú keresztvassal
 Abb. 10 Einschneidige Schwerter und Säbel mit Parierstange "byzantinischen" Typs.

lábjegyzetben megemlíti a tarnamérai ezüstözött bronz keresztvasú kardot is, de mivel ez egyéltű, nem tartja bizánci eredetűnek, legfeljebb a keresztvasat (KISS 1987, 203, 29.j.).

Az aradkai és a tarnamérai kardok egyidőben lehetnek használatban a 7. század közepén.

Az aradkai sír keltezésénél (a leletek sírbakerülését illetően) a tengelyes, hiányzó gyöngycsüngős arany fülbevaló, a fecskefarkú lemeztestő csat és a lemezbújtató a mérvadó. Ezek a leletek együttesen a 7. század közepe előtt nem lehetnek használatban, ami azonban nem zárja ki azt, hogy a kard esetleg már 626 előtt avar tulajdonban volt, illetve „kellett, hogy legyen” (KISS 1987, 204).

A tarnamérai kardot Szabó J. Gy. a „csengelei kard után és a dunapentelei szablya készítése előtt, tehát a 7. század közepe-tájjára” keltezi, amely kormeghatározás szerinte egybeesik az aradkai 85. sír fülbevalója alapján kapott keltezéssel (SZABÓ 1965, 48). Az aradkai és a tarnamérai kardok a legelső előfutárai annak a kard, majd szablyacsoportnak, amelyeknél a markolat tövére tömör bronz, vagy arany, illetve bronz lemezzel bevont, később anélküli rövid, téglányalakúan átfúrt keresztvasat húztak.

Ezek a keresztvasak erősen különböznek a koravarkori hármaskötőfüles kétélű kardok keresztvasától, amely a markolattövéret két oldalához applikált rövid címer alakú, kisszíjvégformára alakított, nemesfémlemezzel borított vasmagból állt, ilyen keresztvasat szablyán nem találunk.

Az egyéltű kardokon és szablyákon azonban alkalmaztak hasonló keresztvasakat és felkötőfüleket – mint azt a további csoportoknál látni fogjuk. A kivételről, a csillagos keresztvasú szablyák csoportjában lesz szó.

Az aradkai, tarnamérai típusú, „bizánci” típusú keresztvasakat is megtaláljuk nemcsak az egyéltű kardokon (pl. Babarc), hanem a 90 cm-nél hosszabb, kb. 3 cm szélességű enyhén hajlított pengéjű, kb. 15–18 cm hosszan fokéllal ellátott szablyákon is.

Ezek közül a legdíszesebbek még arany- vagy bronzlemezzel bevontak (Kiskunfélegyháza-Pákapuszta, Kiskassa). Az egyszerűbbeken a vasból készült keresztvasat nem díszítették, legfeljebb sima lemez tokveretet alkalmaztak. Az egyik legépebb keresztvas, amely a 93,5 cm hosszú hajlított pengéjű, Öskü 2. sírban talált szablyát díszíti, nagyon hasonlít a Davidson–Weinberg által idézett pergamoni keresztvasakra (DAVIDSON–WEINBERG 1974, Pl. 112). Problematikusabb a nagyon jó megtartású székesfehérvári szablya, amelynek keresztvasa szinte megegyezik a korinthusi, aradkai szablyák keresztvasával. A szablya rövid pengéje láthatóan törött, hegyét újra alakították, köszörülték. A szablyavas állaga olyan jó, hogy úgy tűnik, a szablyavas újkori készítmény. Lehet, hogy egy újabb pengére húzták rá a régebbi keresztvasat? A 12/1913.3 Fegyvertári Naplószerű leltározott szab-

lyával együtt került a múzeumba 2 hurkosfűlű koravarkori kengyelvas, zabla és egy áttört tollú nyílhegy (HAMPEL 1900, 111–112; CSALLÁNY 1956, 936. szám).

„Bizánci” típusú, enyhén ívelt, lapított gombban végződő, lapos számrhátíves keresztvas található a Tiszaeszlár-sinkahegyi temető egyik sírjának szablyáján is. A 90 cm hosszú szablyapenge alig ívelt. A temetőben még „két rosszmegtartású, de görbe” szablyát találtak (HAMPEL 1905, I. 194).

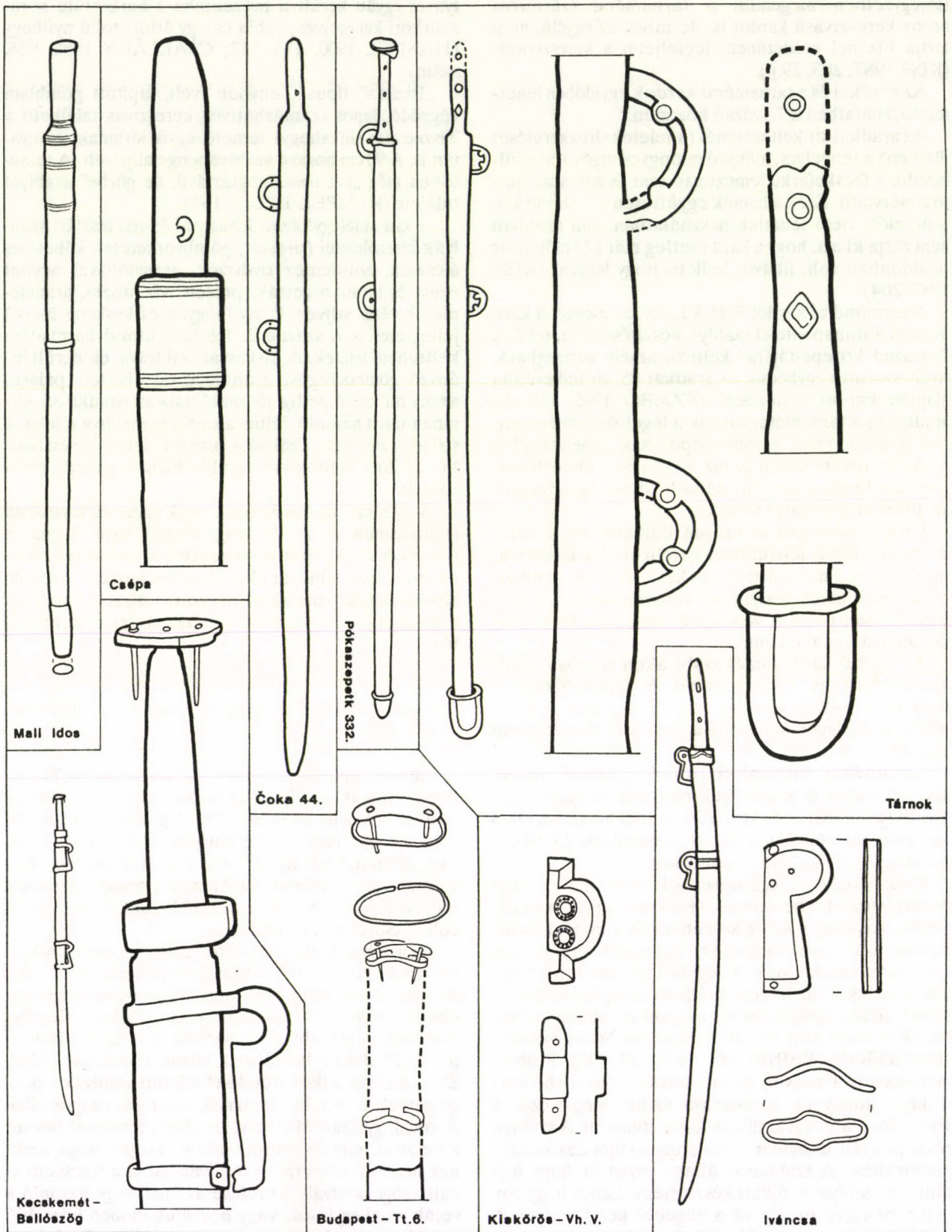
A kiskunfélegyházai, kiskassai és tiszaeszlári szablyák kísérőleletei (préselt, gömbsorkeretes, kőbetétes álcsatok, ezüstlemez övdíszek, aranyfóliával bevont ezüst és bronz rozetták, préselt ívsordíszes, aranylemez betétes szíjvégek, nyílhegyek és keskeny fokos) jellegzetes, a 7. század 2. felére – utolsó harmadára keltezhető leletek. A kiskassai szablyával előkerült hiányzó gömbcsüngős, granulációval díszített palástú arany fülbevaló pedig jó analógiája az Aradka 85. sírjában talált hasonló fülbevalónak, bizonyítva a leletek sírbakerülésének, ezáltal a bizánci típusú keresztvasal ellátott kardoknak, szablyáknak egyidejű használatát.

A „bizánci” típusú keresztvasak egyszerű formában (párhuzamos, középen alig kiugró hátú forma, a gömbformát alig utánzó végekkel) tovább élnek. E típushoz a fenti táblázat alsó részében levőket soroljuk. Kísérőleleteik: lemezből kivágott övdíszek, kettősháromszög kivágású veretek, a 8. század elejére keltezhetőek.

II. *Keresztvas nélküli szablyák és kardok felkötőfülekkel* (11. kép)

Ebbe a csoportba azokat a szablyákat és egyéltű kardokat soroljuk, amelyeknek keresztvasa nincs, markolatukat, tokjukat azonban fém, legtöbbször ezüst lemez veretek díszítik. Felkötőfüleik félkör alakúak, vagy nyújtott, keskeny „P” alakúak. A jellegzetes fémveretek, pl. markolat zárólapok formája, szerelési módja alapján, hiányos szerelésű kardok is sorolhatók ebbe a csoportba (II. táblázat).

Az avarkori szablyák között külön csoportot alkotnak azok, amelyeknek felkötőpántja keskeny „P” alakú pánt. Ezek közül legismertebb az iváncsai szablya (BONA 1970, 243–263), amelynek „P” füle a Kecskemét-ballószögi szablyához hasonlóan a legfiatalabb típus a „P” alakú felkötőfülek között (GARAM 1990b, 255). Az ilyen felkötőfülekkel ellátott szablyák a penge görbülete alapján tartoznak a szablyák csoportjába. A rövid, gyakran díszített, profilált, lemezzel bevont keresztvas, mint a szablyák másik fő sajátossága, ezeknek nem volt jellemzője. Az iváncsai és a Kecskemét-ballószögi szablyák szerelése azonos, vagy hasonló a velük közel egykorú, vagy hozzájuk időben közelálló egyéltű, egyenes kardok egy csoportjához. Ezek közé

11. kép Keresztvas nélküli szablyák és egyélű kardok, felkötőfüles veretes tokkal
 Abb. 11 Säbel und einschneidige Schwerter ohne Parierstange, mit beschlagener Scheide und Halterung

II. táblázat: Keresztvas nélküli szablyák és kardok felkötőfülekkel (11. kép)

lelőhely, sír	egyélő kard	szablya	övdísz, egyéb	fegyver	ló	irodalom
MALI IDOS, 84.	h: 92 cm sz: 2,7 cm ez. veret	–	?	?	?	GUBITZA 1911, 122–134.
CSÉPA	h: 87 cm sz: 3–3,5 cm ez. veret	–	lemez veret	?	?	MNM 42/1889. 90.
ČOKA, 45.	h: 93 cm sz: 3 cm ez. veret	–	ez. lemez veretek, au. fülbevaló	–	zabla ez. veret kerek kengyel	KOVRIG– KOREK 1960, 257–297.
PÓKASZEPETK, 332.	+	–	bizánci csatok	nyflhegy lándzsa	–	SÓS–SALAMON (nyomdában)
TÁRNOK	h: 89 cm sz: 2,8–3 cm fokél: 10 vasveretek	–	lemez veretek, fülbevaló	fj nyflhegy tegez	–	GARAM 1989–90, 3. kép
BUDAPEST- TIHANY TÉR 6.	vas töredékek ezüst veretek	–	ez. lemez kerek veret, obolus ez. kehely	fj nyflhegy	–	LÁSZLÓ 1941, 106–112.
KISKŐRÖS- VÁGÓHÍD, V.	pengetőredék ez. felkötőfül	–	ez. szíjvég au. veret au. csüngő	fj nyflhegy	–	LÁSZLÓ 1955, 27, pl. V.
ZILLINGTAL	h: 83,5 cm sz: 3 cm br. veret	–	lemez szíjvég	fj nyflhegy	–	F. DAIM ásátása, közöletlen
GYŐR, 755.	–	„görbe kard” ez. fül ovális lap	pr. veret, lemez szíjvég	nyflhegy	–	FETTICH 9143, Taf. XIV. ArchÉrt 1914, 14.
KECSKEMÉTI- BALLÓSZÖG	–	h: 87 cm sz: 3 cm ez. veret	ez. lemez szíjvég, pr. veret au. fülbevaló au. copfszorító	fj nyflhegy fokos	–	SZABÓ 1939, 185–187.
IVÁNCSA	–	h: ~ 82 cm sz: 3,2 cm br. veret	ez. br. veret varkocsdísz au. fülbevaló au. abolus	fj nyflhegy tegez lándzsa	ar. br. veret oldalp. zabla hurkos kengyel	BÓNA 1970, 8. kép, 251.

tartozik többek között a kishegyesi temető 84. sírjának kardja is. A kard markolatát és tokját ezüstlemezek díszítik, az ovális zárólapot 3 hosszú szegecs erősíti fel. A felkötőfülek hiányoznak, vagy nem voltak lemezzel díszítve. Hasonló a csépai, töredékes nagyon keskeny kard (szablya?) szerelése is, továbbá a csókai temető 45. sírjának kardjéé. Ez utóbbinak félkör alakú ezüstlemez felkötőfülei voltak.

A csókai 45. sír és környezete keltezése sokat vitatott. Kovrig–Korek 7. század közepi keltezését (KOVRIG–KOREK 1960, 292) Bóna először elfogadta (BÓNA 1979, 22–23), majd korrigálva önmagát a keltezését koraavarkorira változtatta (BÓNA 1980, 50–51, Abb. 9B2, 137.j.), hibás rekonstrukciós rajzzal. A csókai 45. sírt, mint már korábban írtuk (GARAM 1989–90, 225), legfiatalabb leletei kelteznek, amelyek közül a vékony karikájú zöld üvegyöngycsüngős arany fülbevalópár, a profilált, fecskefarktámasztós, lemeztűs bronz csatkarika és a lemezből hajlított bújtató együtt

a 7. század második felénél – utolsó harmadánál korábban nem volt használatban. A síregyüttes egyes leletei: a kettőslemezű oldalpántos szíjvégek, a lószerszámhoz tartozó fonatos szíjvégek valamivel idősebbek a fenti leleteknél, de a sír iváncsai típusú préselt rozettái, és a dunapentelei 7. (1.) sírből is ismert, nyeregkápaívet díszítő átfúrt csontlemezek szintén a 7. század 2. felére javasolt keltezését támasztják alá.

A csókai kard félkörívű felkötőpántjai ezüstből és vasból más sírokból is ismertek. A tárnoki sír vaslemezéből készült példányai hasonlóak, mint a tiszaderzsi 41. síré (KOVRIG 1975, 218, fig.8, 11). Ez utóbbiban fonatosdíszű, a tárnoki sírban sima bronzlemez veretek voltak. A töredékekből nem lehet eldönteni, hogy keskeny kard, vagy szablya hüvelyét, markolatát díszítették-e azok a kishegyesi és csépai lemezekhez hasonlóak, amelyeket a Budapest-Tihany téri 6. sírban találtak. A préselt korongos, kőbetétes övű sírt legfia-

talabb lelete, az aranyozott bronz sírobolus keltezi a 7. század végére. Ebben a sírban lehetett a Tihany téri temető egyik talpas serlege is. Korongos verettel együtt került elő az ívelt, félkör alakú ezüst kard(szablya?)fűl a Kiskőrös-Vágóhídi temető V. sírjában. Formája alapján az a kard (szablya?), amelyhez ez a fűl tartozott, szintén ebbe a csoportba sorolható.

Az eddig felsorolt kardok hasonló szerelésűek, azaz keresztvas nélküliek. Ezzel a típussal hozhatók időbeli közelségbe a már idézett iváncsai és Kecskemét-ballószögi szablyák, amelyeknek sora a győri 775. sír hasonló, keskeny „P” felkötős „görbe kard”-jával egészíthető ki. Az egyidejűséget az egyik legújabb hasonló darab is alátámasztja, amely F. Daim zillingtali ásatásából származik (FRIESINGER–VACHA 1987, 90). A felsorolt ismertetőjegyek alapján bizonyos, hogy az iváncsai szablyának nem volt keresztvasa. Ezt a meglévő töredékek is bizonyítják. A szablya felső „P” felkötő

tőfüle feletti részen, ahol a keresztvasnak lennie kellene, a markolattövis indítása megvan.

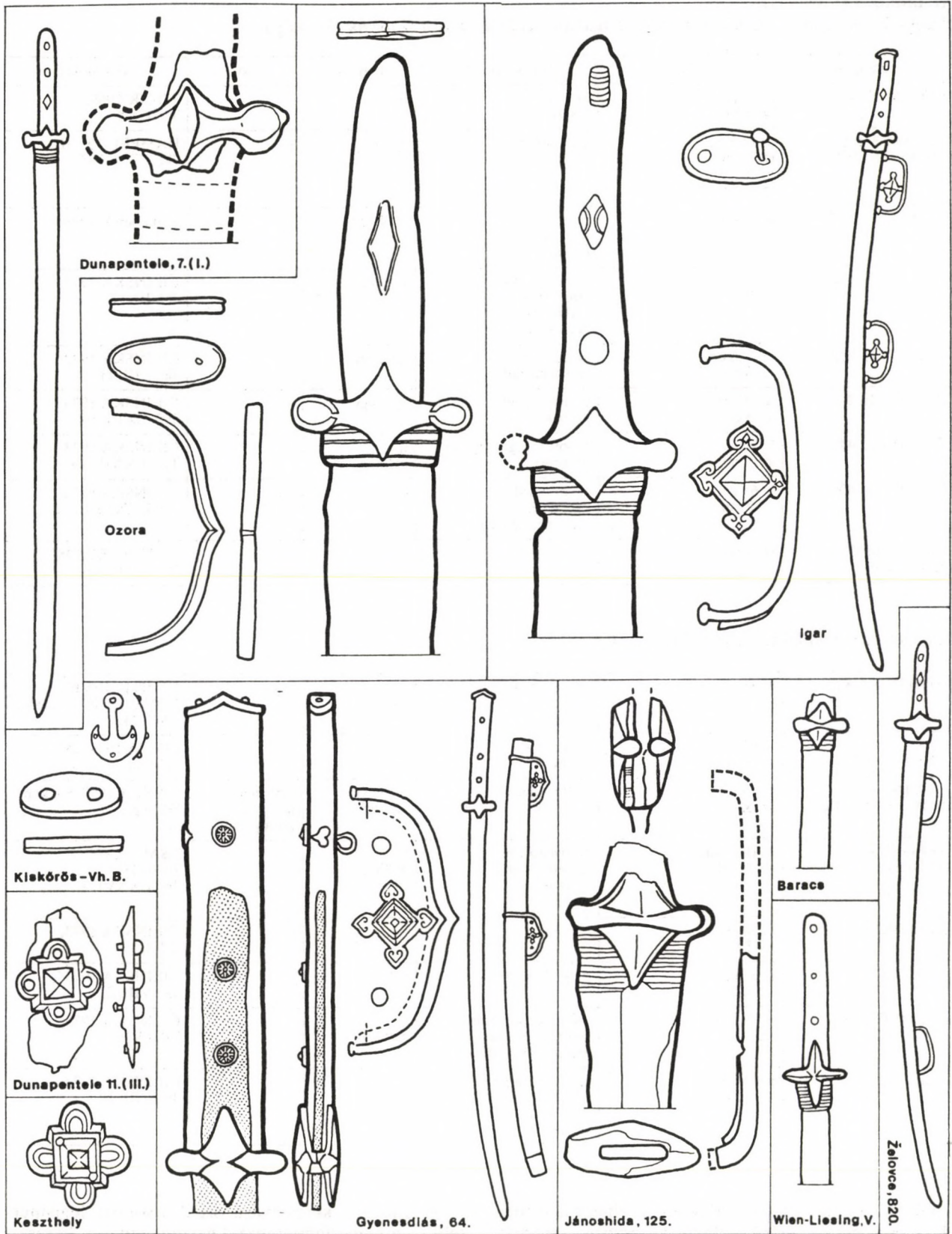
Ezt, a bizonyos szerelési tulajdonságok és fűlformák alapján külön tárgyalt szablyacsoportot azonban a pengeforma, a markolat fájába mélyesztett rombusz alakú, kerek és téglalap alakú díszes szegfejek (Tárnok, Iváncsa), továbbá a kísérőleletek (veret és szíjvégtípusok, varkocsszorítók) és a temetkezési szokás néhány vonása (íjjal, nyíllal, lóval és sírobolussal való temetés) összeköti a többi szablyacsoporttal, bizonyítva a használat időbeli közelségét.

III. Csillagos keresztvasú szablyák (12. kép)

A rövid keresztvasú szablyáknak külön csoportját alkotják az ún. csillagos keresztvasú szablyák. A csoporton belül elkülönülnek, külön alcsoportba sorolhatók a fémlemezzel bevont csillagos keresztvasú

III. táblázat: fémlemezzel bevont csillagos keresztvasú szablyák (12. kép)

lelőhely, sír	szablya	övdísz, egyéb	fegyver	ló	irodalom
DUNAPENTELE, 7.	h: 106 cm sz: 3,5 cm au. veret	pr. és lemez övdíszek, au. obolus, ez. + au. varkocsdísz	íj nyílhegy tegez	kerek kengyel, oldalp. zabla, nyereg	HEKLER 1909, MAROSI- FETTICH 1936, 10–11, Taf. I.
OZORA- TÓTIPUSZTA	h: – sz: 3,5 cm au. veret	pr. au. veret, au. érem, au. fülbevaló, ez. edény	–	pr. au. veret, oldalp. zabla, kengyel	HAMPEL 1905, III. Taf. 268; BONA 1982–83, 109–112
IGAR III.	h: 98,5 cm sz: 3,5 cm au. veret	pr. au. fonatos veret, au. fülbevaló varkocsdísz, ez. kehely	tegez-akasztó	oldalp. zabla, egyenest. kengyel	FETTICH 129, VI.t. 9–11, FÜLÖP 1988, 159.
KISKŐRÖS- VÁGÓHÍD, B.	? au. kopatató au. markolat veret?	pr. au. kerek veret, fonatos szíjvég ez. kehely	–	–	LÁSZLÓ 1955, Pl. 1. 2–3.
GYENESDIÁS, 64.	h: 84 cm sz: 2,4–2,1 cm toksz: 3,8 cm markolath: 21,5 cm au. + ez. veret	pr. aranyozott br. övdíszek, au. érem, au. gyűrű, au. fülbevaló	íj nyílhegy	pr. veret, kerek kengyel, csikózabla	MÜLLER 1989, 141–164.
DUNAPENTELE, 11.	? au. fülveret	pr. au. veret, varkocsdísz	íj nyílhegy tegez	pr. veret, egyenest. kengyel, oldalp. zabla	MAROSI–FETTICH 1936, 33–35; Taf. VI; HEKLER 1909, 104, 15. kép
KESZTHELY	? au. fülveret	?	?	?	MNM Adattár Fotótár
JÁNOSHIDA, 125.	h: – sz: 3 cm ez. veret	ez. lemez övdíszek	–	–	ERDÉLYI 1958; 25, Taf. XLIV.1.
BARACS	? ez. veret	?	?	?	HAMPEL, 1905, I. Fig. 471; BONA 1982–83, 11–112.
WIEN-LIESING, I.	h: 68,7 cm sz: 3,3 cm	br. lemez fonatos övdísz	nyílhegy	–	MOSZLER 1948, 216–238.
ŽELOVCE, 820.	h: 93 cm sz: 3 cm ez. veretnyom	ez. fonatos övdísz	–	–	ČILINSKÁ 1973, CXXXI, 1.

12. kép Nemesfémlémezzel bevont csillagos keresztvasú szablyák
 Abb. 12 Säbel, deren sternförmige Parierstangen mit Edelmetallblech überzogen sind

III. táblázat (folytatás)

elnagyolt csillag alakú, fémlemez bevonat nélküli vas keresztvasú szablyák (13. kép)

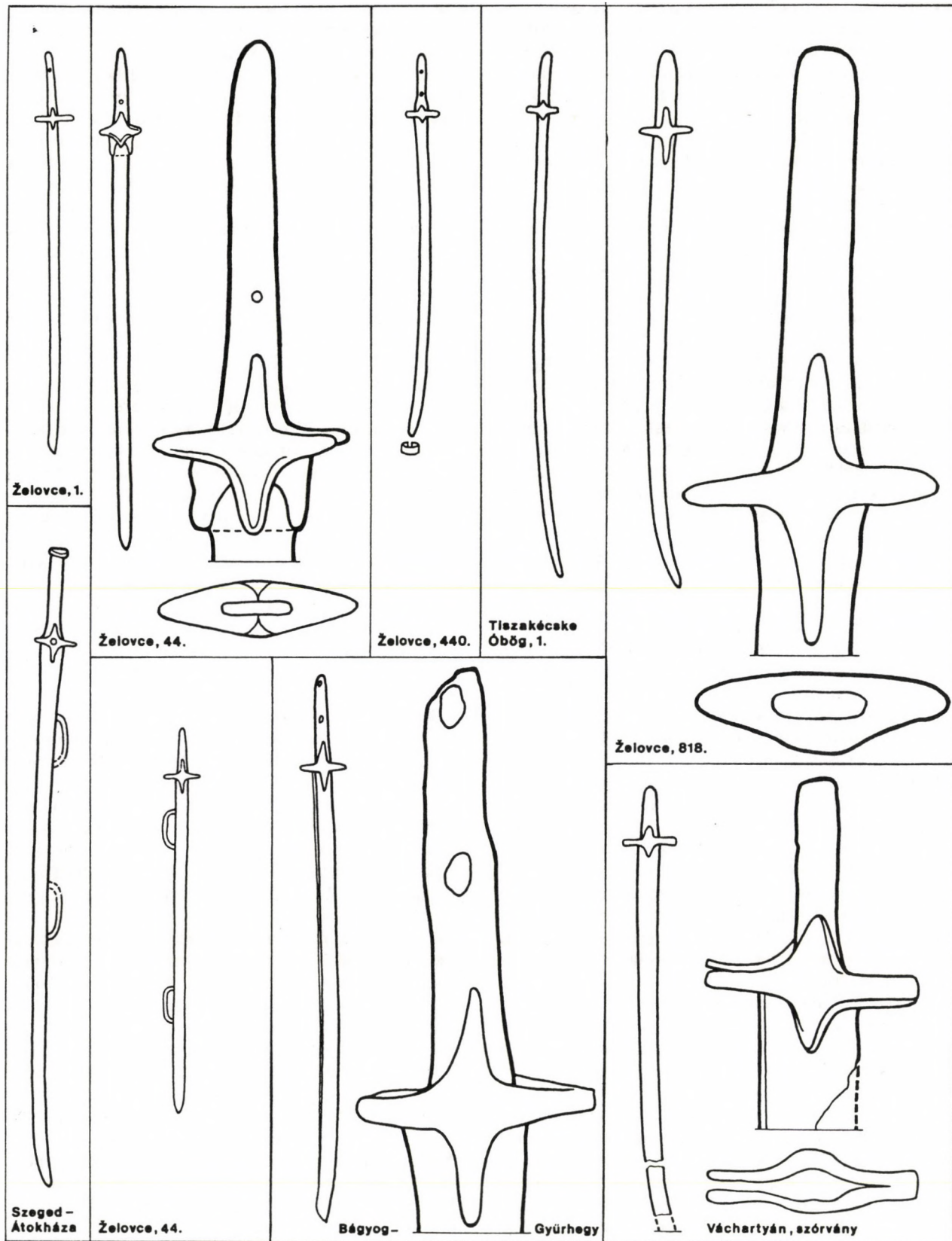
lelőhely, sír	szablya	övdísz, egyéb	fegyver	ló	irodalom
HOLIARE, 484.	h: 92 cm sz: 3,6 cm	ez. lemez vésett veret	fokos	–	TOCIK 1968, Taf. LXX.
KECSEKEMÉT- MIKÓSTELEP	h: 77,5 cm sz: 4 cm h: 88,5 cm sz: 3 cm	pr. fonatos ez. lemez	nyílhegy	–	HAMPEL 105, III. Taf. 277, I. 194
TISZAKÉCSKE- ÖBÖG, 1.	h: 92 cm sz: 2,8 cm	pr. rozetta, félhold veret, pr. varkocsdísz	nyílhegy	–	e cikkben közölve
ŽELOVCE, 170.	h. 85 cm sz: 2–3,5 cm	ez. fülbevaló aranyozott br. varkocsdísz au. obolus	nyílhegy	–	ČILINSKÁ 1973, Taf. III, 12
ŽELOVCE, 312.	h: 72,5 cm sz: 3 cm	ez. lemez veret, ez. varkocsdísz	nyílhegy	–	ČILINSKÁ 1973, Taf. LIII, 11.
ŽELOVCE, 371.	h: 91 cm sz: 3 cm	pr. négyszögletes veret, pr. rozetta	nyílhegy	–	ČILINSKÁ 1973, Taf. LXIII, 16.
ŽELOVCE, 442.	h: 93,5 cm sz: 3 cm	ar.-ott br. Igar-típusú pr. veret	íj, nyílhegy	–	ČILINSKÁ 1973, Taf. LXXIV, 26.
ŽELOVCE, 490.	h: 65 cm sz: 3 cm	ez. fülbevaló, pr. ez. veret, ez. lemez szíjvég	–	–	ČILINSKÁ 1973, Taf. LXXXIII, 17.
VÁCHARTYÁN, SZÓRVÁNY	sz: 3 cm	–	–	–	FERENCZY 1963, 101, 14. kép 3.

nyújtott csillag alakú keresztvasú szablyák

APATIN-SZIKES	h: 88 cm	griffes-indás veret	–	–	DIMITRIJEVIČ- KOVAČEVIČ-VINSKI 1962, 34.
BÁGYOG- GYŰRHEGY	h: 83,5 cm sz: 3 cm	br. karika edény	íj	–	LOVAS 1929, 255 125. kép
DEVINSKA NOVÁ VES, 842.	h: 89 cm sz: 3,8 cm	griffes-indás övdíszek	nyílhegy láncza	egyenest. kengyel oldalp. zabla	EISNER 1952, 88. kép 89. kép 1.
SZEGED- ÁTOKHÁZA	h: 101,6 cm sz: 2,5–3,9	aranyozott br. kőbetétes veret, ez. ivókürt ez. kehely	íj nyílhegy	–	CSALLÁNY 1946–48, Taf. LXXXVI, 3.
ŽELOVCE 1.	h: 86 cm sz: 2,5 cm	edény	–	–	ČILINSKÁ 1973, Taf. I, 1.
ŽELOVCE 44.	h: 87 cm sz: 3,2 cm	pr. griffes szíjvég edény	nyílhegy	–	ČILINSKÁ 1973, Taf. VIII, 2.
ŽELOVCE 335.	h: 99,5 cm sz: –	öntött sakkmintás veret, ar.-ott br. lemez varkocsdísz	íj nyílhegy	–	ČILINSKÁ 1973, Taf. LVII, 1.
ŽELOVCE 818.	h: 93 cm sz: 3 cm	ar.-ott br. lemez kőbetétes, au. obolus ez. kehely	íj nyílhegy	–	ČILINSKÁ 1973, Taf. CIII, 12.

szablyák ívelt, hosszú pántfülekkel, az elnagyolt csillag alakú és a nyújtott szárú csillagos keresztvasú szablyák (III. táblázat).

A csillagos keresztvasú szablyacsoport legismertebbjei a nemesfémllemezbe bevont csillagos keresztvasú példányok. Viszonylag gazdag sírokból származ-

13. kép Hosszúszárú, elnagyolt csillagkeresztvasak szabványon
 Abb. 13 Langspitzige, oberflächlich geformte, sternförmige Parierstangen an Säbeln

nak, gyakori a sírokban a nemesfém, az arany- és ezüsttárgy, a másfajta fegyver (íj-nyílhegy-tegez, fokos, később lándzsa) és a lótemetés. A csoport körvonalázásában a hasonló szabályakon kívül a sírok hasonló övdíszei, varkocsszorítóí és fülbevalói is segítenek. A keltezéshez a bizánci érmek és az érmet helyettesítő obolusok adnak támpontot, egyértelműen a 7. század utolsó harmadára keltezve a jellegzetes, csillagos keresztvasú szabályák csoportját.

A nemesfémlémezzel borított keresztvasú szabályacsoport szorosán kapcsolódik a bizánci típusú keresztvasakkal ellátott szabályák csoportjához.

A *Dunapentele 7. (I.)* sír szabályájának keresztvasa áll legközelebb az Aradka-Tárnaméra-Öskü-i szabályák keresztvasához. A dunapentelei szablya 106 cm hosszú, 3,5 cm széles, alig görbülő pengéjű volt. A pengeforma közelebb áll az egyenes, egyélű kardok pengéjéhez, mint a szabályákéhoz. A rövid, gömbfejekben végződő keresztvasat aranylemez borítja. A középső rész hosszúkás rombusz alakúra kalapált. A rombusz alakja, mérete azonos a markolat fájába ágyazott, aranylemezzel bevont díszítmény alakjával, méretével. A „bizánci” típusú keresztvasaknak ez a középső, rombusz alakú mezője megnyújtva, megnagyobbodva alakítja át a keresztvasakat csillagos keresztvasává.

A nemesfémlémez-bevonatos csillagos keresztvasas szabályák további ismert, jellegzetes darabjai a következők:

Ozora-Tótipusztza, a szablyakeresztvasat aranylemez borítja, az ovális végein kőbetétet utánzó foglalattal. A keresztvas hátoldala sima. A markolat díszítéséből egy rombusz alakú veret maradt meg. Épek a markolatvég és a tok csónak alakú aranylemez koptatói és a hüvely számárhátíves arany lemez felkötőfülei. A szablyavas erősen hiányos (HAMPEL 1905, III. Taf. 268; összefoglalóan BÓNA 1982–83, 109–112).

Igar III. lelet, erősen ívelt, 98,5 cm hosszú és 3,3 cm széles szablyapenge, rövid, arany és ezüst borítású keresztvas és tokveret. Aranylemez koptató és ezüst lemezből hajlított hosszúkás pántfülek a szablyahüvelyen. A fülek belső mezejét, a gyenesdiási hitelesen feltárt szablya alapján, négyszögletes arany veretek díszítették (MÜLLER 1989, 157). A gyenesdiási 64. sír szablya fülvereiteinek hátoldalán dupla ezüstlemez veretek erősítették az előlap aranylemez vereiteit. Hasonló ezüstlemezeket találunk az *Igar I.* leletben is, eddig övdíszekként bemutatva (FETTICH 1929, VI. tábla 9–11; FÜLÖP 1988, 159). Valószínűleg ezek a veretek is szablyához tartoztak, azaz az *Igar I.* lelet férfisírjában is lehetett szablya.

Kiskőrös-Vágóhíd B.sír, a bolygatott sírban az aranyveretes szablyából csak a csónak alakú aranylemez markolatvég (*Ozora-Igar* típus) maradt meg (LÁSZLÓ 1955, Pl. I. 3). A gyenesdiási szablya ismeretében valószínű, hogy az ívelt, horgony alakúra kivágott, hosszú szegecsekkel ellátott aranylemez (LÁSZLÓ 1955, Pl. I. 2) a markolat oldalát díszítette. Az aranyveretes,

ezüstkeltyhes, kirabolt férfisírban a szablya markolatának felső része maradhatott bent. A szablyát, keresztvasal együtt a sírrablók kiemelhették.

Dunapentele 11. (III.) sír. Ebből a sírból a gyenesdiási 64. sír és az igari III. lelet hüvelyfülmézőt díszítő négyszögletes aranyveretéhez hasonló veretet ismerünk. A veret szintén szablyahüvelyfűl belső mezőjében volt. A leltárkönyvben és az első publikációban a veretet még a vele talált félkör alakú bőrdarabbal, a veret mellett nagy ezüstfejú szegecsekkel (hasonlók, mint a gyenesdiási 64. sírban) ábrázolták, közölték (MNM Régiségtári napló 73/1908. 350; HEKLER 1909, 104; 15. ábra). A szablyából a múzeumba került még a szablyamarkolat felső harmadát átfúró karikás fejú bronzszeg, a szablyát felkötő keskeny szűz kis öntött bronzcsatja és lemez kisszűjvége (73/1908. 429, 421–422; MAROSI-FETTICH 1936, Taf. VI, 33–35).

Keszthely, Gyenesdiás – Igar – Dunapentele-típusú préselt négyszögletes ezüst(?)lemez veret volt a régi keszthelyi leletek között, két hosszú, kerek fejú szeggel a felerősítésre. Minden bizonnyal szintén szablyahüvelyfület díszített (MNM Adattár, Fotónegatívár).

Gyenesdiás 64. sír, biztosan rekonstruálható szablya, ezüst borítású csillag alakú keresztvasal, ezüst markolatvéggel, a markolaton aranylemez fejú díszszegekkel, ezüstlemez számárhátíves felkötőfülekkel, a fülek belső mezőjében aranylemez veretekkel, ezüstfejú szegecsekkel (MÜLLER 1989, 141–164).

Jánoshida 125. sír, a szablya keresztvasát ezüstlemez borítja, alatta bordázott tokveret. A felkötőfülek *Igar I.* típusúak, de vaslemezből készültek (ERDÉLYI 1958, 25; Taf. XLIV, 1).

Baracs, a jánoshidaihoz teljesen hasonló, ezüstlemez borítású keresztvas és tokveret. A szablya töredékes, „csak a fokél sejteti a szablyát” (HAMPEL 1905, I. fig. 471; BÓNA 1982–83, 111–112).

Zelovce 820. sír, hosszú markolatos, erősen ívelt pengéjű szablya, kissé elnagyolt csillag alakú keresztvasal. A tokvereten ezüstlemez borítás nyomai. A markolatok rombusz alakú és kerek veretek díszítik. A hosszú, ívelt felkötőfülek vasból készültek (ČILINSKÁ 1973, Taf. CXXXI, 1).

Wien-Liesing I. sír, a szablyapenge keskeny, szabályos csillag alakú keresztvasát aranyozott ezüstlemez borítja, alatta bordázott tokveret. A hosszú markolatvason három szeglyuk, a legfelsőben kerek fejú szeggel (MOZSLER 1948, 216–239).

A fenti sírok alkotják az arany vagy ezüstszerelkezés, csillag keresztvasú szabályák olyan szűk, egyidejű, egyben korai csoportját, amelyekben a nemesfémveretes szabályakon kívül arany, ezüst övveretek és ezüstedények is vannak. A keltezéshez biztos támpontot adnak a bizánci érmek: az ozorai férfisír IV. Konstantinosz 668–673 között vert aransolidusa (BÓNA 1982–83, 114) és a gyenesdiási 64. sír II. Konstans és IV. Konstantinosz 654–659 között vert aransolidusa (MÜLLER 1989, 147). Erősíti ezt a keltezést a hasonló korú

arany obolus is, amely a dunapentelei 7. (I.) sírban volt.

A fenti csoport legfiatalabb, egyben legszegényebb sírjai a Želovcei 820. és Wien-Liesing-i I. sír, egyszerű, vésett szalagfonatos bronz szíjvégekkel. E sírok szabványi átmenetet alkotnak az egyszerűbb, elnagyolt csillag keresztvasú szabvány csoportja felé.

Ebbe a csoportba azokat a szabványokat soroltuk, amelyeknek fémlemez bevonat nélküli, kissé elnagyolt csillag alakú keresztvasa van. Az e csoportba sorolható szabványok egyidősek a fémlemizzel bevont csillag alakú keresztvassal ellátott szabványok csoportjával, bizonyítják ezt a sírok mellékletei mellett a dunapentelei obolushoz hasonló arany blankok (Želovce 170, 818. sír). A leletgyűttesek azonban összességükben szegényesebbek, mint az előző csoporté. Egyszerűbbek a szabványok is. A vasból készült keresztvasak csillagszárai keskenyebbek, nyújtottabbak, mint az előző csoportéi és fémlemizzel egy esetben sem borítottak. A szabványok díszítetlenek. A tokok felkötőfülei – ha egyáltalán maradandó anyagból készültek – keskeny vaslemez pántok. A szabványok famarkolatát ritkán díszítik (Želovce 564. sír). A szabványok hossza 74 és 94 cm között változik, általános a 80–90 cm közötti hosszúság. A pengék szélessége 3–4 cm. A szabványpengék görbülete nem túl erős (kivétel Holiare 4,8 cm).

Az egyszerűbb csillag alakú keresztvasú szabványok kísérőleletei: hengeres és lemez varkocsszorítók, fonatdíszes, korong alakú, préselt lemez övdíszek, félhold alakú veretek, vésett szalagfonatos, kőbetétes vevetek, egyszerű fülbevalók, 2 sírban ezüstkehely (Želovce 818, Szeged-Átokháza), és néhány sírobolus. Leggyakoribb más fegyver az íj, de előfordul a fokos és lándzsa is. Ritka az egyidejű lótemetés.

Az egyszerűbb csillag alakú keresztvasú szabványok fiatalabb példányai préselt griffalakos szíjvégekkel együtt voltak használatban (Želovce 44. sír). A legfiatalabbak azok a szabványok, amelyeket sakkmintás és griffes-indás öntött övdíszekkel találtak, ezek a 8. század első felére keltezhetők (Želovce 30, 335., Devinska Nová Ves 842. sír – az utóbbiban csótáros lószerszámmal, oldalpálcás zablával és ívelt talpú kengyellel). A felsoroltakon kívül még több lelőhelyen (elsősorban Želovcén) voltak olyan szabványok, amelyek ebbe a csoportba sorolhatók, kísérőleleteik azonban szegényesek ahhoz, hogy kronológiai szempontból értékelhetők lennének.

A bizánci típusú keresztvassal és a csillag alakú keresztvassal ellátott szabványknál ugyanaz a tendencia figyelhető meg: a leggazdagabban szereltek, a nemesfémlemizzel bevont keresztvasúak egyben a legidősebbek is, arany, ezüst övveretek, érmek, fémedények társaságában kerülnek elő. Mindkét változat egyszerűbb darabjai között is találunk azonban olyan kísérőleleteket (pl. obolus, kehely, övdíszek), amelyek azoknak a leggazdagabb kivitelű szabványok mellékleteivel.

Ez azt mutatja, hogy a díszes és kevésbé díszített keresztvasú vagy a különböző formájú keresztvassal ellátott szabványok egy időben voltak használatban. Lemezből kivágott övdíszekkel, kettősháromszög kivágású veretekkel, illetve öntött griffes-indás övdíszekkel azonban a különböző típusoknak csak a legkevésbé díszes, legegyszerűbb variánsai találhatók.

IV. Késő-szeltovói típusú keresztvassal ellátott szabványok és egyélű kardok (14. kép 1)

A szabványok és egyélű kardok között külön csoportba sorolhatók azok, amelyeknek keskeny hosszú keresztvasát a középrészen kerek fejű szeggel átfúrva erősítik a markolatvas tövéhez. A keresztvas keskeny végei díszítettek, általában tojással tagoltak vagy bordázottak, bronzból vagy vasból készültek. A keresztvas középső része enyhén ívelt, néha megnyúlt. A markolatot kerek fejű szegek díszítik, gyakori, hogy a markolat végét lemeztokkal fedik. Jellemző a hüvelytokveret és a koptató is fel-fel tűnik. Mivel az e csoportba sorolható szabványknak csak kis része közölt, a kevés számú ismert darabot nem táblázatban közöljük.

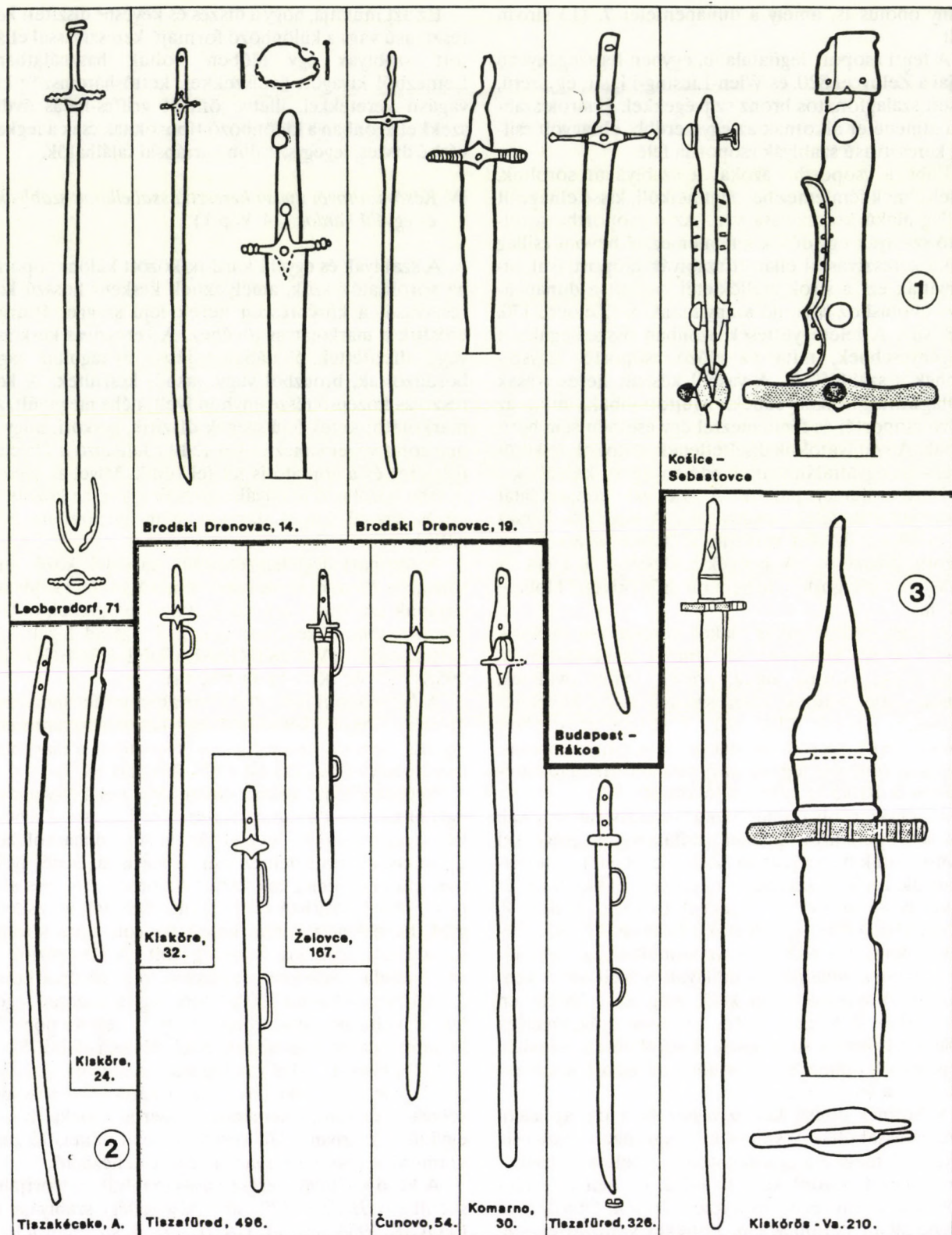
A csoport legjellegzetesebb darabjai közé tartoznak a Brodski Drenovac-i temető 14. és 19. lovas-sírjának szabványai. Ezek széles talpú kengyellel, oldalpálcás zablával kerültek elő, a 9. század legelejére keltezhetők (VINSKI-GASPARINI-ERCEGOVIĆ 1958, 161; Taf. XIV, 1a–b; XV, 4a).

A leobersdorfi temető 71. sírjában griffes-indás övdíszekkel együtt került elő egy keskeny keresztvasú egyélű, egyenes vaskard, lemezkoptatóval a markolat és a hüvely végén (DAIM 1987, 241; Taf. 68, 3).

Egyedülállóan díszes, tausrózott vas keresztvasú egyélű kard volt a Kosice-Sebastovce-i (Kassa-Zsebes) későavar temető 94. lovas-sírjában. A kard markolatán ujjtámasztós bronzlemez van, a markolat végét ívelt peremű ezüstlemez tok zárja. Az öntött övdíszes sírhoz tartozó lósrban tausrózott, ívelt talpú vaskengyel, bronzlemez falera, vésett-poncolt díszű középrésszel és vaspántos fanyereg volt. A leletközlők a szasszanida előképre visszavezetett kardmarkolat formát, vele a kardot 700 körülre vagy a 8. század legelejére keltezik, megemlítve, hogy a vésett-poncolt középső falerák fiatalabbak (BUDINSKY-KRICKA-TOČÍK 1984, 172–185). A keresztvas formája, szerelése alapján a Brodski Drenovac-i kardokhoz hasonló sebastovcei kard, véleményünk szerint azokkal közel egyidős. A sírban talált vésett-poncolt mintás lószerszámokkal együtt a 8. század végére keltezhető.

A késő-szeltovói keresztvasas szabványok csoportjába sorolható Holiare 375. sír (Alsógelér) szabványja is (TOČÍK 1968, 66; Taf. LXIII, 15). A sír többi lelete (vaskarika, vasabroncsos favödör) nem korhatározó.

Erősen tagolt keresztvasú szabványokat ismerünk még a közöletlen zalakomári temetőből és Budapest-rákosi

14. kép 1: Szablyák, későszaltovói-típusú keresztvassal; 2: Keresztvas és veretes tok nélküli szablyák; 3: Egyenes, egyélű kardok szablyakeresztvassal

Abb. 14 Säbel mit Parierstangen vom Spätsaltovoeer Typ; 2: Säbel ohne Parierstange und ohne beschlagene Scheide; 3: Gerade, einschneidige Schwerter mit Säbelparierstange

temető 1. sírjából (SZÓKE B. M. és NAGY M. szíves-ségéből ismerem az adatokat).

A szaltovói típusú keresztvasas szablyák pengéje alig görbülő. Hosszuk 80–90 cm között mozog, a pengék általában 3 cm szélesek. Az eddig ismertek olyan sírokból származnak, amelyek vagy szegényes mellékletűek vagy övgarnitúrák. Az övdíszek minden esetben öntött bronzból készültek, griffes-indás díszítéssel. Késő-szaltovói típusú keresztvassal ellátott szablyát bronzlemez verettel együtt eddig nem találtak.

V. Keresztvas és veretes tok nélküli szablyák (14. kép 2)

Ebbe a csoportba azokat az ívelt pengéjű keskeny szablyákat soroltuk, amelyek keresztvas és veretes tok nélkül kerültek sírba.

Ismertebb példányok:

Tizsakécske-Öbög A sír és szórvány, *Kisköre-Halasztó* 24. sír (GARAM 1979, Taf. 8, 18; Taf. 29, 2), *Vácharnyán* 6. sír (FERENCZY 1963, 85; 14. kép 1), *Želovce* 78. sír (ČILINSKÁ 1973, 48–49; Taf. XIV, 20), *Devinska Nová Ves* 182. sír (EISNER 1952, Obr. 28, 3), *Szelevény-Menyasszonypart* (KOVÁCH 1893, 354–356), *Záhorska Bystrica* 49. sír (KRASKOVSKÁ 1972, 18; Obr. 19, 1).

A keresztvas és veretes tok nélküli szablyák penge-hossza 82–93 cm között változik, szélességük 2,7–3 cm. Enyhe pengeívelésűek, a penge az alsó kb. 15–18 cm-en visszaköszörült. A markolatötvisek 10–12 cm hosszúak, 2-2 lyukkal átfúrtak. Ezeken a szablyákon keresztvasnak, felkötőfülnek, a markolatot és a szablahüvely díszítő vereteknek nyomát sem találjuk.

A keresztvas nélküli szablyák kísérőleletei (préselt, varkocsszorító, lemezbújtató, sima és fonatdíszes lemez övdíszek, korai típusú öntött veretek, fegyverek közül íj/nyílhegy és fokos, lószerszámok közül oldalpálcás vaszabla és egyenes talpú kengyel) hasonlóak az egyszerű, díszítetlen csillag- vagy egyenes keresztvasú szablyák kísérőleleteihez. Keresztvas nélküli szablyával csak Tizsakécske-Öbög A sírban volt együtt aranytárgy, 2 db, bronz lemezre préselt aranylemez varkocsszorító és egy kiscsömögös arany fülbevaló csüngője. A kísérőleletek anyagának, formájának és díszítésének ismeretében megállapíthatjuk, hogy a keresztvas és díszített tok nélküli szablyák között nem a legkorábbiak közé tartoznak. Használatuk a 8. század első felében volt általános.

VI. Egyélű, egyenes keskeny kardok, ún. szablyakeresztvassal (14. kép 3)

Ebbe a csoportba azokat az egyenes, egyélű, a kísérőleletek alapján a 7. század vége–8. század elejére keltezhető kardokat gyűjtöttük össze (a teljesség igénye nélkül), amelyeknek a korabeli szablyákéhoz hasonló keresztvasa van.

Az alábbi felsorolás a kísérőleletek kronológiai sorrendjében a legjellegzetesebb példányokat tartalmazza: préselt vagy lemez, díszítetlen, kőbetétes vagy préselt fonatos övdíszekkel, íjjal, fokossal, több esetben egyidejű lótemetéssel: *Szeged-Fehértó B.* 29. sír (CSALLÁNY 1946–48, Taf. LXXVI, 2), *Kisköre-Halasztó*, 32. sír (GARAM 1979, Taf. 29, 3), *Tiszafüred-Majoros* 326. és 946. sír (GARAM 1985, nyomdában), *Szentés-Kaján* 33. sír (KOREK 1943, Taf. XLIV, 7), *Kiskőrös-Városalatt* 210. sír (HORVÁTH 1935, 51). Öntött, griffes-indás övdíszekkel, íjjal, lándzsával, fokossal, szekercével, több esetben egyidejű lótemetéssel; *Szeged-Fehértó*, A 159. sír, *Szeged-Fehértó B.66.* sír (MADARAS 1981, 35–64), *Tiszafüred-Majoros* 496. sír (GARAM 1985, nyomdában), *Devinska Nová Ves* 79. sír (EISNER 1952, Obr. 13, 1), *Čunovo* (HAMPÉL 1905, III. Taf. 126; II. 150), *Komárno* 71, 72. sír (TRUGLY 1987, Taf. 15, 15; 16, 17), *Mosonszentjános* 11, 27. sír (MNM közöletlen), *Aiud* (HOREDŤ 1958, 93), *Bóly* 20. sír (PAPP 1963, Taf. XXVIII, 63), *Želovce* 167. sír (ČILINSKÁ 1973, Taf. XXIX, 1) *Kecel-Határ-dűlő* 32. sír (SÓS 1958, 8), *Romonya* I. 41. sír (KISS 1977, 113; pl. XLVII, 10).

Az egyélű egyenes kardokat az avarkor legelejétől használták, együtt a széles, kétélű pengéjűekkel. A koravarkor legidősebb egyélű kardjai keresztvas nélküliek voltak. Hosszuk 81–82 cm, szélességük 3–5 cm volt. Ilyeneket találunk pl. a környei temető 35, 78, 99, 130. és 135. sírjában, egybeöntött kis bronzcsatokkal, préselt kerek rozettákkal, keskeny mellékszfívégekkel, préselt álcatokkal együtt. A 99. sír kardjának „P” alakú ezüst lemez felkötőfülei voltak, hasonlóak, mint a széles kétélű kardoknak. A koravarkori aranyveretes kardok között is találunk: keskeny pengéjű, feltehetően egyélű kardot. A nagykőrösi arany kardveretek méretéből (hüvely torkolatveret sz: 3,4 cm, koptató sz: 2,5 cm) gyermekhez tartozó, gyermekméretű kardra következtetett Simon L. (SIMON 1983, 46). A kard hosszát 90 cm körül határozta meg. Ezek az adatok egyáltalán nem bizonyítják a kard „gyermekfegyver” voltát. A rekonstruált tépei kardkoptató szélessége 2,6 cm, szintén egyélű, keskeny kard hüvelyéhez tartozhatott. Nem valószínű, hogy a rablott kagánsírból származó tépei leletek gyermekkagán tulajdonában lettek volna (GARAM 1990, kézirat). Hosszú, egyélű, egyenes, karikás markolatú kard volt a Kecskemét–Sallai utcai gazdag férfisírból is (H. TÓTH 1980, 118). A kunbányai kagán egyik, kevésbé díszes kardja is egyélű volt. A kiállítási vezető „Sábel”-nek írja, a kiállításon azonban látható volt, hogy a kardpengének nincsen görbülete (AWAREN-Katalog 1985, 53). A keskeny egyélű kardok használata általánossá és gyakorivá a 7. század utolsó harmadától válik, attól az időszaktól, amikor a lemezzel bevont csillagalakú keresztvasú szablyák megjelennek és azokat használni kezdik. A két vágófegyver típust, a szablyát és az egyélű, keskeny pengéjű kardot ebben az időben

együtt használják. A kísérőleletek tanúsága szerint az egyélű egyenes kardokat nagyobb tömegben griffes-indás övdíszű övek mellett használták, azaz ezek a kardok a 8. század első két harmadában voltak igazán kedveltek.

A 7. század végi és a 8. századi kardok méretei – tekintve a legkorábbi, leggörbébb szablyákétól – átlagosan megegyeznek a korabeli szablyák méreteivel. A hosszúság 75–90 cm között, a szélesség 2,8–4 cm között mozog, általános a 3 cm-es szélesség.

A 7. század végi–8. századi egyélű, egyenes kardok szerelése hasonló a korabeli szablyákéhoz. Ezeknek a kardoknak a szablyákhoz hasonló keresztvasa van, a csillagos keresztvasak egyszerűbb, elnagyolt változata, a fiatalabbaknál erősen megnyúlt formában, vagy keskeny, párhuzamos oldalú tömör keresztvas, téglalap alakú áttöréssel a markolatvas számára. Lemezborítást csak a Szentek-kajáni 33. sír szablyáján találtak, bronz lemez nyomokat a keresztvason. A keskeny keresztvasakat néha tausrózták (Kiskőrös–Városalatt 210. sír, Kecel–Határdülő 32. sír). A markolatot ritkán díszítik profilált fejű szeggel (Kiskőrös–Városalatt 210. sír). Általában díszítetlen a kardhüvely, csupán egyetlen példánynál ismerünk bordázott torkolatveretet (Zelovce 167. sír). A felkötőfülek gyakran ívelt vaslemezekből készültek. Ezek az idősebb kardoknál csaknem körív alakúak, hasonlóan a korabeli szablyákéhoz, a fiatalabb, öntött övdíszes sírokban azonban már szorosan a kardtokhoz tapadók, alig íveltek, csaknem derékszögben hajló végekkel.

Azt, hogy az e csoportban tárgyalt egyélű, keskeny pengéjű kardok egyidősek a szablyákkal, ezeknek a kardoknak a szablyákkal azonos kísérőleletei mutatják. Ezek között a legkorábbiak az aranyozott bronz préselt, illetve köbetétes lemez övdíszek (Szeged–Fehértó B 29. sír, Kisköre 32. sír, gyöngycsüngős arany fülbevalóval, Tiszafüred 326. és 946. sír), fecskefarkú, profilált csatkarikás bronzlemez csatok, keskeny bronzlemez bújtatók. Ezek a leletek, ezek a sírok egyidősek a csillag keresztvasú szablyás sírokkal, a leletanyag gazdagságában azonban elmaradnak azoktól. Aranyveretes, ezüstedényes, éremmel és obolussal jól keltezhető 7. század végi férfisírban nem találunk keskeny pengéjű kardokat.

A középvarkor első generációs vezetőrétegének jellegzetes fegyvere a szablya volt, amellyel párhuzamosan a közrendű fegyveresek az ahhoz nagyon hasonló, hasonlóan szerelt, nem ívelt pengéjű, kevésbé díszes tokú kardot is használták.

Ezek az egyélű kardok nem előfutárai a szablyáknak, hanem azokkal egyidősek.

Az egyélű kardok további kísérőleletei – a lemezből kivágott övdíszek, öntött tokszjívvégék, griffes-indás veretek, az íj és fokos mellett megjelenő lándzsa, a ló-sírok öntött lószerszámdíszei – szintén hasonlóak a kevésbé díszített, egyszerűbb, megnyúlt keresztvasú szablyákkal együtt előkerült leletekhez. Ezeknek a

kardoknak a keresztvasára ugyanaz jellemző, mint a hasonló korú szablyákéra: a keresztvas elkeskenyedik, a markolatra és a hüvelyre támaszkodó csillagszárak megnyúlnak. A keresztvas a korábbi 6–7 cm-rel szemben 9–10 cm lesz. Egyre ritkább a fémből készült felkötőfül, a tokot és a markolatot pedig egyáltalán nem díszítik lemezveretek, illetve lemezborítás.

Összegezve mindazt, amit a különböző típusú keresztvassal ellátott szablyákról és egyélű kardokról megtudtunk, a következőket mondhatjuk:

A szablyák egyetlen biztos jellemzője az egyélű, görbülő, fokéllal ellátott penge. A keresztvas (rövid gömbös végű, csillag alakú, nyújtott szárú, hosszú keskeny, fémlémezzel bevont vagy anélküli), a fémveretes markolat, a tok és felkötőfülek nem szükségszerű velejárói a szablyának. Számos szerelék nélküli szablyát ismerünk. Ugyanakkor mindezek a járulékos elemek, kivéve a nemesfémlémezzel bevont csillag alakú keresztvasakat, megtalálhatók és gyakoriak a szablyákhoz hasonló méretű, keskeny egyélű kardokon is.

A kísérőleletek abszolút kiindulóponton épített relatív kronológiája azt mutatja, hogy a szablyák a Kárpát-medencében a 7. század utolsó harmadától voltak használatban, majd folyamatosan a 8. századon végig a 9. század elejéig. (Természetesen ez esetben csak az avarkori szablyákról van szó.)

A legkorábbi, pénzzel keltezett szablyák között – amelyek egyben Eurázsia legkorábbi pénzzel keltezett szablyái is – találjuk a legdíszesebb, leghosszabb, legíveltebb pengéjű példányokat. Ezek olyan sírokból származnak, amelyek nemesfém leletekben különben is gazdagok voltak. A keresztvas típusok között a „bizánci” típusú, enyhén ívelt, gömbvéggűek a legkorábbiak. Velük egyidősek a még koraavarkori típusú „P” alakú tokfüleket hordó, keresztvas nélküli darabok, majd mindezekhez kapcsolódva jelennek meg a közel egyidős, forma szerint a bizánci típusra visszavezethető csillagos (csillag alakú) keresztvasak. Előbb a nemesfémlémezzel bevontak, majd az anélküliek, elnagyolt csillag és hosszúszerű csillag formában.

Az utóbbi két típusal egyidőben, a 8. század folyamán használatban voltak a keresztvas nélküli szablyák is. A legfiatalabb szablyakeresztvas típus a keskeny, hosszú, közepén nagy kerekfejű szeggel rögzített, ún. késő-szaltovói típusú keresztvas, amely a 8. század 2. felében és a 9. század elején volt divatban.

A szablyák használati ideje alatt végig használatban voltak az egyélű, keskeny pengéjű vaskardok. Ezek a koraavarkortól kezdve ismertek a kardtípusok között, de a kísérőleletek szerint általánossá csak a 8. században váltak. Öntött övgarnitúrával gyakoribb az egyélű, keskenypengéjű kard, mint a szablya.

Az egyélű kardok szintén lehetnek keresztvas nélküliek és keresztvassal bírók. Az egyélű kardok keresztvasa, markolatdíszítése (díszes fejű szegek, markolatveretek), a tok veretei és az ívelt pántalakú

felkötőfülek, továbbá a kardtok koptatói hasonlóak, vagy megegyeznek a 8. század folyamán az egyszerűbb, kevésbé díszes szablyák hasonló vereteivel, díszítéseivel. Ezért az egyélű kardokat nem tartjuk a szablyák előképének, hanem az avarkor folyamán folyamatosan használt kardtípusnak, amely általánossá a 8. század folyamán vált. Az egyélű kardok szerelvényezése az avarkorban végig hasonló volt a másfajta hosszú vágó-fegyverek, korábban a kétélű kardok, később a szablyák, felszereléséhez. Ezért az egyélű kardok típusai, azok változása és kronológiája csak a többi szálífegyverrel együtt vizsgálható.

A Kárpát-medencében az avarkori *szablyák elterjedése* megegyezik a közép- és későavarkori leletek elterjedésével (alaptérkép GARAM 1979, Abb. 25). Ha a korábban összeállított térképet az újonnan megismert lelőhelyekkel kiegészítjük, hasonló elterjedési területet kapunk, amelyen lényegesen csak a Dunától É-ra eső területen a szlovákiai lelőhelyek száma mött meg.

Ha a keresztvasformák, szerelési módok alapján felállított típuscsoportok szablyáinak elterjedését vizsgáljuk, az általános típusoknál a kép hasonló: a nyújtott szárú, elnagyolt csillag alakú keresztvasas szablyák és a velük egyidős, egyélű egyenes vaskardok a közép- és későavarkorban lakott szállásterületen mindenütt megtalálhatók. Kivételt képeznek a nemesfémlemezrel bevont csillagos keresztvasú szablyák, amelyek közül a jánoshidai és a feltételezett Kiskőrös-vágóhídi darabok származnak csak a Duna–Tisza közti területről. A vezérleletek (Dunapentele 7, 11. sír, Ozora, Igar, Gyenesdiás, Keszthely, Baracs) mind dunántúli lelőhelyűek. Azon a területen kerültek elő, amely a középvavarkori, a 7. század végén beköltöző új vezetőréteg szállásterülete volt. A leletelemzések szerint ezeket a gazdagon díszített szablyákat csak ennek a szűk csoportnak vezetői és kíséretük használta a megtelepedés utáni első generációban.

Az eredet kérdései

Előljáróban leszögezzük: a szablyák származástörténetét, kialakulásuk pontos időpontját és helyét, a szablyákkal foglalkozó számos kutatóhoz hasonlóan, e tanulmány keretében sem sikerült egyértelműen tisztáznunk. Lehetséges eredményeink eleve korlátozottak voltak, a korlátokat a lehetőségek, a távoli, szibériai vagy belső- és közép-ázsiai leletek hiányos közlése vagy ismerete, a közölt tárgyak tág időhatárok közé keltezése stb. szabták meg. A tanulmány alcímének megfelelően csak arra vállalkozhattunk, hogy „adatok” szolgáltatassunk az avarkori szablyákhoz, beleértve azok eredetkérdését is.

A szablya, ez a tipikusan könnyűlovasság vágó-fegyver, minden bizonnyal nem egy pillanat szüleménye egy meghatározott helyen. Kialakulása egyik előfeltétele a vaskengyel ismerete és elterjedése volt, ami által új lovaslási technika honosodott meg Eurázsia steppéin,

egyben elővetítve egy új harcmodor, a lóháton, kengyelben álló közelharc lehetőségét. (Az általános megállapításokról, meghatározásokról részletesen, nagy irodalommal: ZAKHAROV–ARENDELT 1935; MERPERT 1955, 131–168; RUTTKAY 1976, 245–395; KOVÁCS 1979; HUDJAKOV 1986).

A könnyű fegyverzetű, vágzó lovasság a biztos ülést adó nyergeivel, a közeli és távoli harcban erős támaszként szolgáló kengyeleivel, távolba hatásosan célzó hatalmas íjaival, a fegyvert esetenként kiegészítve keskeny pengéjű, hosszú nyelű lándzsákkal és a közelharcban jól használható fokosokkal, félelmetes erőt jelentett az ellenséggel szemben. Ez az arzenál egészült ki a könnyűlovasság egyik, a közelharcban leg hatásosabb fegyverével, a nehéz, kétélű kardokat felváltó, a helyzethez, a harcmodorhoz jobban alkalmazkodó keskeny egyélű kardokkal és a görbe pengéjű, visszaköszörült élű szablyákkal. Ez az új szálífegyver az ellenfélre és annak lovára egyaránt veszélyt jelentett, egy ütessel és a fegyver visszahúzásával akár mindkettőn sebet ejthetett.

Mind ezt figyelembe véve érthető, miért nem lehet a szablya kialakulását sem pontos helyhez, sem pontos időhöz kötni. Az biztos, hogy az eurázsiai nomádoknál alakul ki, akiktől a kengyel is elterjedt, de velük együtt azok is azonnal használhatták, alakíthatták, terjesztették, akikkel a nomádok harcban álltak.

A szablya kialakulása pontos területének meghatározásánál valamivel könnyebb az időpont körvonalazása. Ebben elsősorban relatív kronológiai adatok segítenek és megbízható támpontot adnak a kárpát-medencei és a dél-olaszországi területek részben pénzrel keltezett sírjaiból származó szablyák.

Merpert szerint a szablyák feltehetően Dél-Szibéria területéről származnak, ahol ezt a fegyvert a kamennaja babákon is ábrázolták. E területen azonban tömegesen nem terjedtek el a szablyák, de az ismert darabok egyidősnek tűnnek az eurázsiai sztyeppék szablyáival (MERPERT 1955, 151, 160–167). Ezt a véleményt látszik alátámasztani a Srostki-i szablya (a képek alapján inkább egyélű kard) (FETTICH 1937, 61; Taf. XXXI). Az egyedülállóan díszes, oroszánokkal díszített, aranyozott bronz keresztvasú kard számárhátíves felkötőfülei az ozorai és a gyenesdiási hasonló ívű felkötőfülek legszebb keleti párhuzamai. Gavrilova szerint az Altaj-vidéki srostki-i kultúrában a szablya az újgurok 745 utáni megjelenését követően tűnik fel (GAVRILOVA 1965, 60–; 105–106). Az avarkori számárhátíves szablyák ennél a meghatározott időpontnál biztosan korábbiak, II. Konstans és IV. Konstantinosz arany szoliduszaival keltezve a 7. század utolsó harmadára. A szablya forma kialakulását Bálint a 670-es évek előtti időre teszi. Szerinte az iráni formaelemek talán Szogdia vagy a Kaukázus-vidék közvetítésével jutottak el a nyugati türkökig, majd vagy a türkökön, vagy a Kaukázus vidékén át azokhoz a sztyeppéi népekhez, amelyek a középvavarkori népes-

ség népi összetevőként szóbajöhetnek (BÁLINT 1978, 184 ff. részletes irodalommal). Az avarkori szabalyák egy része Erdélyi szerint ázsiai, más része pedig kelet-európai (szaltovó-majaki kultúra) gyökerekkel rendelkezik (ERDÉLYI 1982, 181). Bóna úgy véli, hogy a szaltovó-majaki kultúra szablyái kialakulásában döntő súlya volt a kaukázusi alánoknak és talán azoknak a nyugati türk és onogur bolgár törzseknek, akikből a Kárpát-medencébe települt középvavarkori népesség összetevődött (BÓNA 1984, 296–297). Ezt a véleményt támasztja alá, hogy az onogur-bolgár birodalom egyik korai temetőjében a görbe vasú, középen négyszögletes vaslemezzel díszített keresztvasú szablya ugyanakkor jelenik meg, mint a Kárpát-medence középvavarkori szablyái (Novi Pazar 27. sír) (STANCEV 1958, 120–121; Taf. XXVII). Kovács L. szerint a szablya kialakulásában a Kaukázus vidékének lakói, a Fekete-tengertől északra lakó szarmaták és Dél-Szibéria nomádjai vettek részt (KOVÁCS 1979, kézirat).

A fenti vélemények szerint a szablya kialakulása nem köthető egy etnikumhoz. Ezt a régészeti leletanyag is alátámasztja. Feltehetően, a 7. század folyamán több területen is eljutottak – hosszas kísérletezés után – a megfelelő, hatásos, görbe formáig, amelyet, mint azt a Kárpát-medencei szabalyák mutatják, a későbbiekben alakítottak, változtatva a szablyapenge hosszát és ívét egyaránt. Szogdiának és É-Kaukázusnak a közvetítésben és a terjesztésben döntő szerepe lehetett.

A Kárpát-medencében a szabalyák előzmény nélkül jelennek meg. Kialakulásukban ez a terület biztosan nem vett részt, annak ellenére, hogy a könnyűlovasság előfeltételei, nyereg, kengyel és íj használata, adottak voltak. A 7. század utolsó harmadára keltezhető leg-hosszabb és leggörbébb pengéjű szabalyák, amelyek egyben a középvavarkori régészeti horizont egyik vezéreltetét alkotják, feltehetően tulajdonosaikkal együtt jutottak a Kárpát-medencébe. Kevésbé ívelt, változatos keresztvasú, egyszerűbb szerelésű változataik, amelyek a 8. század folyamán használatban voltak, minden bizonnyal helyi fegyverkovácsok készítményei.

Az avarkori szabalyák, különösen a középvavarkori legkorábbi példányok csaknem párhuzam nélküliek a Szovjetunió területén – írja Kovács L. kéziratban (KOVÁCS 1979, 6 kézirat). Ez a megállapítás akkor igaz, ha a szabalyákat teljességükben, azaz szereléssel együtt vizsgáljuk. A szabalyáknál azonban, mint már kifejtettük, csak a pengeforma a meghatározó, amitől ez a szálfelegyver szablyává válik. A többi járulékos, szerkezeti és díszítő elem, ami területenként és etnikumonként különböző, egyben meghatározó lehet. Ezért egy-egy típus párhuzamát leginkább csak szűkebb környezetében találjuk.

A Kárpát-medence avarkori szablyáinak csoportosítását is a különböző szerkezeti és díszítő elemek

alapján (keresztvas formája, borítása, fül alakja, díszítése stb.) lehetett elvégezni.

A csoportosításnál külön csoportba soroltuk azokat az egyélű kardokat és szablyákat, amelyeknek tömör, öntött, néha nemesfémlémezzel bevont, keskeny, enyhén ívelt közepű, gombos végű keresztvasa volt. Az ilyen típusú keresztvasat „bizánci” típusúnak neveztük.

A bizánciak köraközépkori fegyverzetéről az frott forrásokból, képzőművészeti alkotásokból és a régészeti leletekből összerakott adatok alapján alkotunk képet. Egyik adatforrás sem bőséges, különösen az utóbbi, mivel a bizánciak alig temettek el fegyvert.

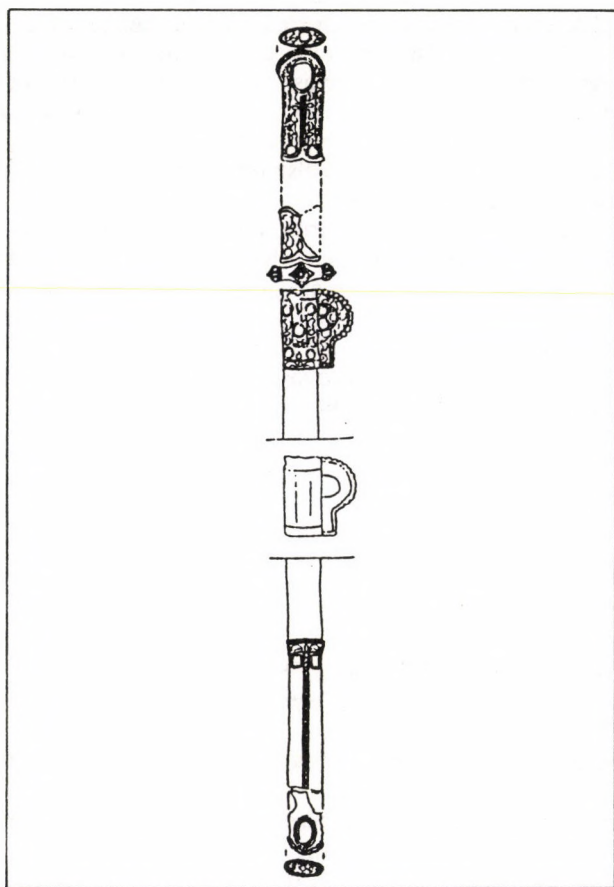
A bizánci hadseregben a hosszú kard mellett a 6. századtól a görbe szablya is megjelenik, amint azt az Arcadius-oszlop 3. spirálján egy harcos oldalán látjuk – írja Grosse, aki szerint a szablya a gyalogságnál is elterjedt volt (GROSSE 1920, 331). A fenti adat azonban nem teljesen meggyőző. T. G. Kolias szerint a bizánci harcmódorra már az 5. század közepétől erős hatást gyakorolt az íjjal, lovon harcoló nomád népek haditechnikája (KOLIAS 1988, 26–30). A 600-as években Bizánc hadművészetén érződő avar-türk hatásról ír Szádeczky-Kardoss is, maurikioszi idézettel támasztva alá megállapítását (SZÁDECZKY-KARDOSS 1983, 317–326). A bizánci hadsereg modernizálása mindig gyorsan történt (pl. kengyel, nyereg, páncél átvétele). Bizánc ragyogó képességgel haditechnikájában mindig az ellenfélhez passzolt. Hadseregében állandóan harcoltak idegen katonák, akik gyakran az ellenfél soraiból származtak. A bizánci kard és szablya ábrázolások szerint e fegyverek erősen hasonlítanak a korabeli türk, avar és perzsa fegyverekre, ezért nehéz egyes fegyvertípusokat, mint bizáncit megnevezni. Kolias a bizánci szabalyák gyökereit a türk lovasnépeknél keresi. Az idegen haditechnikát, új fegyver- és lőszerszámtípusokat gyorsan átvevő bizánci hadseregnek azonban közvetítő szerepe is volt; más kultúrák és népek Bizáncon keresztül ismertek meg idegen eredetű fegyvereket (KOLIAS 1988, 26–30; 140; 145; 261). Ugyanez vonatkozhat egyes szerkezeti elemekre is.

A rövid, legömbölyített végű, tömör keresztvas, hasonló, mint amilyent Korinthosból és Pergamonból közöl Davidson-Weinberg (DAVIDSON-WEINBERG 1974, 512–521), Bizánc közvetítésével terjedhetett el (prototípusa talán bizánci eredetű volt) az avaroknál és a dél-oroszországi területeken.

Bizánci fegyverexportról, illetve annak tiltásáról ír a források alapján Kiss A. is (KISS 1987, 195). A Pohl által idézett Menandrosz töredékéből tudjuk, hogy az avarok fegyvereket vásároltak Konstantinápolyban (POHL 1988, 174).

A rövid tömör, öntött keresztvas avarföldi párhuzamait és az egyszerűsödött forma továbbélését bizonyító párhuzamokat a „bizánci” típusú keresztvasal

ellátott kardok és szablyák között ismertették. Ez a típusú keresztvas előfordul a Kaukázus É-i vidékén is, bizánci csat és ívelt oldalú veretek társaságában (SAHANEV 1914, T. III, 1–2). Ez a forma az alapja a borisovoi 138. sír harci kése(?) keresztvasának (ERDÉLYI 1982, 6. kép), a voznjeszenki lelet egyenes kardjai/szablyái keresztvasának (SMILENKO 1975, 107; 36. kép), a jaszinovai katakombasírból talált kard (szablya?) rövid, aranylemezzel borított keresztvasának (BÁLINT 1989, 101; Abb. 46) és nem utolsósorban a dél-olaszországi területen talált legszebb darabnak, a glodoszi lelet aranyveretes kardjának (SMILENKO 1965, T. VI, 2). A rekeszekkel, kőbetétekkel díszített tokveretek, „P” alakú felkötőfülek, markolatveretek és a hasonlóan díszített keresztvas olyan kard-

15. kép A glodoszi csillagkeresztvasú kard rekonstrukciója
Abb. 15 Rekonstruktion des Schwertes mit sternförmiger
Parierstange von Glodosi

hoz tartoznak, amely abban a sírleletben volt, amely a bizánci nyakláncával, ékszergallérrjával, szíjvégével, ázsiai edénytöredékével Dél-Oroszország leggazdagabb, 7. század végére keltezhető leletei közé tartozik. Nem lehet véletlen, hogy az ozorai, kőbetétet utánzó

végű, a bizánci típusból kialakult csillag alakú keresztvasú szablya olyan leletegyüttesből származik, amelyben szintén sok a bizánci tárgy és a szablyát bizánci császár érme keltezi a 7. század végére.

A glodoszi fegyver pengetőredékei 2,8 cm szélesek (SMILENKO 1965, 26; 19. kép), egyélű kardpengetőredékeknek látszanak. Smilenko a tokveretekből, felkötőfülekből rekonstruálta a kardot, karikás markolatú, rövid keresztvasú, „P” felkötőfüles karddá, díszes, kőbetétes, több részből álló alsó hüvelyverettel (SMILENKO 1965, 25; 20. kép). Szerintünk a rekonstrukció több ponton téves. A kard szerelése, a bizánci típusú keresztvas, a „P” felkötőfülek és az analógiák alapján a kard nem lehetett karikás markolatú. A karikás markolathoz hármassívű felkötőfülek tartoznának, amint ezt számos avarkori kard és a perescsepinoi granulációdíszes kard is bizonyítja. A legdísztelenebb, hosszú tokveret a hasonló korú kardokon mindig a tok alsó részén található, koptatóval. A két részből álló, kőbetétes veretek a markolatot díszíthették. A rövidebb darab lehetett közvetlenül a keresztvas felett, homorú íve a keresztvas csúcsos ívébe illik. A javasolt rekonstrukciót a 15. kép mutatja.

Az avarkori szablyák korai csoportjában kedvelt és jellegzetes, fémllemezzel bevont *csillag alakú keresztvas*, majd annak egyszerűsödött, díszítetlen, megnyúlt formája is, az eddigi leletek alapján Kárpát-medencei avarkori sajátos formának tekinthető. A formában a bizánci eredetű keresztvasforma továbbélését látjuk. Ez a keresztvasforma a dél-oroszországi területek és Ázsia nomádjainál nem vált általánossá. Ezekről a területekről leginkább keskeny keresztvasú szablyákat ismerünk, leggyakrabban veretes tok és függesztőfül nélkül (HUDJAKOV 1986, 85–86. kép és sok analógiával ERDÉLYI 1982, 180–181). A kamennaja babákon látható szablyaábrázolások szerint azonban ismerték és használták az ívelt, félkör alakú felkötőfüleket (HUDJAKOV 1986, 68. kép). Ezekből csak néhány szép, aranyozott bronz vagy bronz példány ismert, mint pl. a már idézett Srostki-i kard/szablya keskeny hosszú keresztvassal az Altáj-vidéken, vagy a Zvakino melletti 97. kurgánban, K-Kazahsztán északi részén feltárt szablya, középhosszú, enyhén csúcsos közepű, bronz keresztvassal és indadíszes, félkör alakú bronz felkötőfülekkel (ARSLANOVA 1972, 56–76, 2. kép). A délorosz területek és az Altáj-vidéki szablyák általában 8. századra keltezettek.

Az avarkori szablyák csoportosításánál külön csoportba soroltak az ún. *késő-szaltozó típusú keresztvas*sal ellátott szablyákat. A 8. század 2. felére keltezhető szablyák enyhén ívelt pengéjük, s a keresztvasakra a viszonylagos hosszúság és keskenység jellemző. A keresztvasak végei gyakran tagoltak, bordázottak. A keresztvasat közepén díszesfejú szeggel átütve erősítették a markolat tövéhez. A markolat és a tok végén gyakran lemezkoptató található. Ezek a szablyakeresztvas formák, bár funkciójuk természetesen ugyan-

az, mint a korábbi csillagos formaké, a szaltovói kultúra területén és a Kárpát-medencében olyan tárgyakkal (öntött indás övdszék, csótáros lószerszámok, széles, áttört talpú kengyelek, keskeny hosszú szekercék, vas nyeregvasalások) jelennek meg, amelyek erős hasonlósága, néha azonossága közös gyökeret sejtet. A szaltovói kultúra korábbi időszakában ennek a keresztvasformának egyszerűbb, csaknem teljesen párhuzamos oldalú, egyenes végű változatai voltak általánosak (MERPERT 1955, 136). A Fekete-tenger előterében, az É-i Donyec egyik mellékfolyójánál feltárt késő-szaltovói Dmitrievszkoje-i temetőből ismerünk olyan bordázott, tagolt végű keskeny keresztvasakat (PLETNEVA 1989, 73–74; 34. kép), amelyek a hasonló későavarkori, nagyrészt közöletlen szabályák keresztvasainak legjobb párhuzamai.

Összefoglalás

A Kárpát-medence avarkori szablyái Eurázsia legkorábbi, pénzzel keltezett szablyái közé tartoznak. Ezeknek a szablyáknak a feltűnése egybeesik a 7. század végére keltezhető történeti és régészeti változásokkal, amelyek az avar szállásterület megnagyobbodásával is összekapcsolódnak. Mint a változások számos eleme, a szablya is előzmény nélküli a Kárpát-medencében.

E fegyverforma előfeltétele vagy következménye a könnyűlovasság létrejöttének, a biztos nyeregben, kengyellel lovagló, íjjal, szekercével, szablyával felszerelt katonaságnak. A forma kialakulása, az eddigi

leletek alapján, több gyökerű. A kialakításban Ázsia nomádjai, Szogdia, Törkia és az alánok, onogur-bolgárok lakta dél-oroszországi területek, azaz mindazok és mindazon területek, ahol a könnyűlovasság kialakulásának előfeltételei (pl. a kengyel ismerete) már adtak voltak, egyaránt részt vettek. A kialakult szablyaformát használóiktól az ellenfél hamar átvette, terjedése gyors volt. A Bizánci Birodalomban is ismertté vált.

A szablya formáját a vele való harcban elérni kívánt eredmény határozta meg, szerelése, díszítése azonban nem volt kötött. Szerkezeti elemei, mint a kézfejtvédő keresztvas, vagy a felerősítésre szolgáló tokfülek és a tokot díszítő részletek, területenként, esetleg etnikumonként változtak. Mindez a típus csoportosításban, a relatív időrend kialakításában segít. A szerkezeti és díszítő elemek eredete, kialakulása, elterjedése nem feltétlenül azonos a fegyverforma (az ívelt penge) eredetével, kialakulási területével. A Kárpát-medencei avarkori szablyák keresztvasa véleményünk szerint bizánci típusú keresztvasformából fejlődött ki és vált a Kárpát-medencében a korai szablyákra jellemző általános, többé vagy kevésbé díszített, vagy díszítetlen ún. csillag alakú keresztvassá.

Ez a forma, leegyszerűsítve, díszítetlenné válva használatos volt a 8. század folyamán, együtt a keresztvas nélküli szablyákkal és az egyenes egyélű kardokkal. A 8. század 2. felében késő-szaltovó típusú, keskeny, tagolt felületű keresztvasak tűnnek fel, amelyeknek formai gyökerei a szaltovo-majaki kultúra hasonló formái között keresendők.

IRODALOM

- ANDRÁSI 1991
 ARSLANOVA 1972
 AWAREN-Katalog 1985
 BÁLINT 1978
 BÁLINT 1989
 BÓNA 1957
 BÓNA 1970
 BÓNA 1979
 BÓNA 1980
 BÓNA 1982–83
- J. ANDRÁSI, *Avarkori varkocsszorítók*. Budapest 1991. (szakdolgozat)
 F. H. ARSLANOVA, *Kurgany s trupozozheniem v verhnem Priirtyse*. in: Poiski i raskopki v Kazahstane. Alma-Ata 1972, 56–76.
 AWAREN in *Europa. Schätze eines asiatischen Reitervolkes 6–8. Jh.* Frankfurt am Main 1985.
 CS. BÁLINT, *Vestiges archéologiques de l'époque tardive des Sassanides et leurs relation avec les peuples des steppes*. Acta ArchHung 36(1978)173–212.
 CS. BÁLINT, *Die Archäologie der Steppe*. Wien–Köln 1989.
 I. BÓNA, *Az úrböpusztai avar temető. – Le cimetière avar de Úrböpuszta*. ArchÉrt 84(1957)155–174.
 I. BÓNA, *Avar lovassír Iváncsáról. – Grave of an Avar Horseman at Iváncsa*. ArchÉrt 97(1970)243–263.
 I. BÓNA, *A Szegvár-sápoldali lovassír. – Das Reitergrab von Szegvár-Sápoldal*. ArchÉrt 106(1979)3–32.
 I. BÓNA, *Studien zum frühawarischen Reitergrab von Szegvár*. Acta ArchHung 32(1980)31–95.
 I. BÓNA, *A XIX. század nagy avar leletei. – Die großen Awarenfunde des 19. Jahrhunderts*. SzMMÉ 1982–83, 81–137, 138–144; 1–16. kép.

- BÓNA 1984 I. BÓNA, *A népvándorlás kor és a korai középkor története Magyarországon. Az avarok.* in: Magyarország története I. (Die Geschichte der Völkerwanderungszeit und des Frühmittelalters in Ungarn. Die Awaren. in: Die Geschichte Ungarns) Budapest 1984.
- BUDINSKÝ–KRIČKA—TOČIK 1984 V. BUDINSKÝ–KRIČKA—A. TOČIK, *Jazdecký hrob 94/1967 z doby avarskej rise v Kosiciach, cast Sebastovce. – Das Reitergrab No 94/1967 aus der Zeit des Awarenreiches in Kosice-Sebastovce.* in: Zbornik prac Ludmile Kraskovskej. Bratislava 1984, 172–195.
- CSALLÁNY 1946–48 D. CSALLÁNY, *Szegedi avarkori sírleletek és hun-bolgár ivőkürtök régészeti kapcsolatai. – Raports de l'époque avar de Szeged et des cors á boire Huno-Bulgares.* ArchÉrt 7–9(1946–48)350–361.
- CSALLÁNY 1956 D. CSALLÁNY, *Archäologische Denkmäler der Awarenzeit in Mitteleuropa.* Budapest 1956.
- ČILINSKÁ 1973 Z. ČILINSKÁ, *Frühmittelalterliches Gräberfeld in Želovce.* ArchSlov Catalogi V. Bratislava 1973.
- ČILINSKÁ 1973a Z. ČILINSKÁ, *Dva predvelkomoravské pohrebiska v Sala okr. Galanta. – Zwei vorgroßmährische Gräberfelder in Sala, Kr. Galanta.* AR 25(1973)527–539.
- DAIM 1979 F. DAIM, *Awarische Altfinde aus Wien und Niederösterreich.* MAG 109(1979)55–80.
- DAIM 1987 F. DAIM, *Das awarische Gräberfeld von Leobersdorf, NÖ.* Studien zur Archäologie der Awaren 3/1. Wien 1987.
- DAVIDSON–WEINBERG 1974 G. DAVIDSON–WEINBERG, *A vandering soldier's grave in Corinth.* Hesperia 43(1974)512–521.
- DIMITRIJEVIČ—KOVACEVIČ—VINSKI 1962 D. DIMITRIJEVIČ—J. KOVACEVIČ—Z. VINSKI, *Seoba naroda – arheoloski nalazi jugoslaveskog Podunavlja.* Zemun 1962.
- ERDÉLYI 1958 I. ERDÉLYI, *A jánoshidai avarkori temető.* RégFüz Ser.II.1 (1958)
- ERDÉLYI 1982 I. ERDÉLYI, *Az avarság és kelet a régészeti források tükrében.* Budapest 1982.
- EISNER 1952 J. EISNER, *Devinska Nová Ves.* Bratislava 1952.
- FERENCZY 1963 L. FERENCZY, *A váchartyáni avarkori temető. – Le cimetière avar de Váchar-tyán.* ArchÉrt 90(1963)84–107.
- FETTICH 1929 N. FETTICH, *Adatok az ősgermán állatornamentumok II. stílusának eredetkérdéséhez.* ArchÉrt 43(1929) 68–110.
- FETTICH 1937 N. FETTICH, *A honfoglaló magyarság fémművessége. – Die Metallkunst der landnehmenden Ungarn.* ArchHung 21(1937)
- FETTICH 1943 N. FETTICH, *Győr története a népvándorlás korában. – Győr in der Wölkerwanderungszeit.* Győr 1943, 3–57.
- FRIESINGER—VACHA 1978 H. FRIESINGER—B. VACHA, *Die vielen Väter Österreichs.* Wien 1987.
- FÜLÖP 1988 GY. FÜLÖP, *Awarenzeitliche Fürstengräber von Igar.* Acta ArchHung 40(1988)151–190.
- GARAM 1979 É. GARAM, *Das awarenzeitliche Gräberfeld von Kisköre.* Fontes ArchHung 1979.
- GARAM 1982 É. GARAM, *Der Fund von Vörösmart im archäologischen Nachlaß der Awarenzeit.* FolArch 33(1982)187–213.
- GARAM 1984 É. GARAM, *Spätawarenzeitliche Goldgegenstände im Ungarischen Nationalmuseum.* FolArch 35(1984)87–108.
- GARAM 1985 (nyomdában) É. GARAM, *Das awarenzeitliche Gräberfeld von Tiszafüred.* Budapest 1985 (nyomdában).
- GARAM 1987 É. GARAM, *Pferdegräber des awarenzeitlichen Gräberfeldes in Tiszafüred.* ARegia 23(1987)65–102.
- GARAM 1989–90 É. GARAM, *Avar férfisír Tárnokról.* Agria 25–26(1989–90)221–234.
- GARAM 1990a É. GARAM, *Über den Juwelenkragen von byzantinischem Ursprung aus Ozora-Tótipusztá.* WMMÉ 15(1990)147–153.
- GARAM 1990b É. GARAM, *Bemerkungen zum ältesten Fundmaterial der Awarenzeit.* in: Typen der Ethnogenese unter besondere Berücksichtigung der Bayern. Wien 1990, 253–260.

- GARAM 1990 (nyomdában) É. GARAM, *Katalog der awarenzeitlichen Goldgegenstände und der Fundstücke aus den Fürstengräbern im Ungarischen Nationalmuseum*. 1990 (nyomdában)
- GAVRILOVA 1965 A. A. GAVRILOVA, *Mogilnik Kudyrge kak istocnik po istorii altajskich plemen*. Moskva-Leningrad 1965.
- GROSSE 1920 R. GROSSE, *Römische Militärgeschichte von Gallienus bis zum Beginn der byzantinischen Themenverfassung*. Berlin 1920, 321–338.
- GUBITZA 1911 K. GUBITZA, *A kishegyési régibb középkori temető. – Das frühmittelalterliche Gräberfeld von Kishegyes*. ArchÉrt 31(1911)122–134.
- HAMPEL 1900 J. HAMPEL, *Újabb hazai leletek az avar uralom korából. – Neue Funde aus der Awarzeit in Ungarn*. ArchÉrt 20(1900)107–125.
- HAMPEL 1905 J. HAMPEL, *Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn. I–III*. Braunschweig 1905.
- HEKLER 1909 A. HEKLER, *Avarkori sírok Dunapentelén. – Awarzeitliche Gräber in Dunapentele*. ArchÉrt 29(1909)97–105.
- HOREDT 1958 K. HOREDT, *Contributii la Istoria Transilvaniei in secolele IV–XIII*. Bucuresti 1958.
- HORVÁTH 1935 T. HORVÁTH, *Az üllői és a kiskőrösi avar temető. – Die awarischen Gräberfelder von Üllő und Kiskőrös*. ArchHung 19(1935)
- HUDJAKOV 1986 JU. S. HUDJAKOV, *Vooruzenie srednevekovyh kocevnikov Juznoj Sibiri i Centralnoj Azii*. Novosibirsk 1986.
- KADA 1906 E. KADA, *Gátéri (kunkisszállási) temető a régibb középkorból. – Das frühmittelalterliche Gräberfeld von Gátér (Kunkisszállás)*. ArchÉrt 26(1906)330–389.
- KISS 1977 A. KISS, *Avar Cemeteries in County Baranya*. in: *Cemeteries of the Avar period (567–829) in Hungary*. II. Budapest 1977.
- KISS 1987 A. KISS, *Frühmittelalterliche byzantinische Schwerter im Karpatenbecken*. Acta ArchHung 39(1987)194–210.
- KOLIAS 1988 T. G. KOLIAS, *Byzantinische Waffen. Ein Beitrag zur byzantinischen Waffenkunde von den Anfängen bis zur lateinischen Eroberung*. BV 17(1988)
- KOREK 1943 J. KOREK, *A Szentek-kajáni avar temető. – Das awarische Gräberfeld zu Szentek-Kaján*. Dolg 19(1943)3–90.
- KOVÁCH 1893 A. KOVÁCH, *A tiszazughi lovassírokról. – Die Reitergräber von Tiszaugh*. ArchÉrt 13(1893)354–356.
- KOVÁCS 1979 (kézirat) L. KOVÁCS, *A honfoglaló magyarok fegyverzete. Szablya, fokos, lándzsa*. Budapest 1979 (kézirat).
- KOVRIG 1957 I. KOVRIG, *Kora avar sírok Törökbálintról. – Deux tombes avares de Törökbálint*. FolArch 9(1957)119–133.
- KOVRIG 1963 I. KOVRIG, *Das awarenzeitliche Gräberfeld von Alattyán*. ArchHung 40(1963).
- KOVRIG 1975 L. KOVRIG, *The Cemetery from Tiszaderzs*. in: *Avar Finds in the Hungarian National Museum. Cemeteries of the Avar period (597–829) in Hungary I*. Budapest 1975.
- KOVRIG—KOREK 1960 I. KOVRIG—J. KOREK, *Le cimetiére de l'époque avare de Csóka (Coka)*. Acta ArchHung 12(1960)255–297.
- KRASKOVSKÀ 1972 Lj. KRASKOVSKÀ, *Slovansko-avarské pohrebisko pri Záhorskej Bystrici*. Bratislava 1972.
- LÁSZLÓ 1941 GY. LÁSZLÓ, *A Tihany-téri avar temető. – Das awarische Gräberfeld von Tihany-Platz*. DissPann Ser.II.11(1941)106–117.
- LÁSZLÓ 1955 GY. LÁSZLÓ, *Études archéologiques sur l'histoire de la société des Avars*. ArchHung 34(1955).
- LOVAS 1929 E. LOVAS, *A bágyog-gyűrhegyi népvándorlás kori temető. – Eine Grabstätte aus der Völkerwanderungszeit bei Bágyog*. ArchÉrt 43(1929)248–258, 375–376.
- MADARAS 1981 L. MADARAS, *A Szeged-Fehértó A és B temetők anyagának összehasonlító vizsgálata. – Vergleichende Untersuchung der Gräberfelder Szeged-Fehértó A und B*. SZMMÉ 1981,35–64.
- MAROSI—FETTICH 1936 A. MAROSI—N. FETTICH, *Dunapentelei avar sírleletek. – Trouvailles avares de Dunapentele*. ArchHung 18(1936).

- MERPert 1955 N. Ja. MERPERT, *Iz istorii oružija plemen Vostočnoj Evropü v rannem srednevekovje*. SA 23(1955)131–168.
- MOSZLER 1948 G. MOSZLER, *Ein frühgeschichtliches Gräberfeld in Wien-Liesing*. JÖAI 37(1948)216–238.
- MÜLLER 1989 R. MÜLLER, *Vorbericht über die Freilegung des Grabes eines hohen Militärs aus der Awarenzeit in Gyenesdiás*. ComArchHung 1989,141–164.
- NADJ 1959 S. NADJ, *Nekropola kod Aradca iz ranog sredneg veka*. – *Die Nekropole bei Arad aus dem frühen Mittelalter*. RAD 8(1959)45–102.
- PAPP 1962 L. PAPP, *A bólyi avarkori temető*. – *Der awarenzeitliche Friedhof von Bóly*. JPMÉ 1962, 163–193.
- PÁSTOR 1954 J. PÁSTOR, *Avarsko-slovensko pohrebiste v Barci, okres Kosice*. SlovArch 2(1954)136–143.
- PLETNEVA 1989 S. A. PLETNEVA, *Na slavjano-hazarskom pograničje*. Moskva 1989.
- POHL 1988 W. POHL, *Die Awaren. Ein Steppenvolk in Mitteleuropa. 567–822 n.Chr.* München 1988.
- RHÉ—FETTICH 1931 GY. RHÉ—N. FETTICH, *Jutas und Öskü. Zwei Gräberfelder aus der Völkerwanderungszeit in Ungarn*. Seminarium Kondakovianum Prag 1931.
- RUTTKAY 1976 A. RUTTKAY, *Waffen und Reiterausrüstung des 9. bis zur ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei*. SlovArch 24(1976)245–395.
- SAHANEV 1914 V. SAHANEV, *Raskopki na Severnom Kavkaze v 1911–12 godah*. IAAK 56(1914)75–219.
- SIMON 1983 L. SIMON, *Nagykőrös és környéke avarkori topográfiája. A nagykőrösi avar fejedelmi kard*. – *Topography of Nagykőrös and its environs in the Avar Period. The avar princely sword from Nagykőrös*. Nagykőrös 1983.
- SMILENKO 1965 A. T. SMILENKO, *Glodoski skarbi*. Kiiv 1965.
- SMILENKO 1975 A. T. SMILENKO, *Slovjani ta ih susidki v stempovomu Podniprovi (II–XIII st)*. Kiiv 1975.
- SÓS 1958 Á. CS. SÓS, *A keceli avarkori temetők*. RégFüz Ser II. 2(1958)
- SÓS—SALAMON (nyomdában) Á. CS. SÓS—Á. SALAMON, *Das frühmittelalterliche Gräberfeld in Pókaszepek*. (nyomdában)
- STANČEV 1958 S. STANČEV, *Nekropolt do Novi Pazar*. Sofia 1958.
- SVOBODA 1953 B. SVOBODA, *Poklad byzantskeho kovotepce v Zemianském Vrbovku*. – *Der Verwahrfund eines byzantinischen Meisters in Zemiansky Vrbovok (Südslowakei)*. PamArch 44(1953)33–103.
- SZABÓ 1939 K. SZABÓ, *A Kecskemét-ballószögi avar sír*. – *An avar grave from Kecskemét-Ballószög*. FolArch I–II(1939)185–188.
- SZABÓ 1965 J. GY. SZABÓ, *Az egri múzeum avarkori emlékanyaga I. Koraavarkori sírleletek Tarnaméráról*. – *Frühawarenzeitliche Grabfunde aus Tarnaméra*. EgrIMé 3(1965)29–53.
- SZABÓ 1968 J. GY. SZABÓ, *Az egri múzeum avarkori emlékanyaga III. Sírleletek Nagyréde-Ragyogóparton*. – *Grabfunde aus Nagyréde-Ragyogópart*. EgrI MÉ 6(1968)29–56.
- SZÁDECZKY—KARDOSS 1983 S. SZÁDECZKY—KARDOSS, *Az avar-türk hatás Bizánc hadművészetére 600 körül*. in: *Nomád társadalmak és államalakulatok*. Budapest 1983,317–326.
- TOČÍK 1968 A. TOČÍK, *Slawisch-awarisches Gräberfeld in Holiare*. Bratislava 1968.
- H. TÓTH 1980 E. H. TÓTH, *Frühawarenzeitlicher Grabfund in Kecskemét-Sallai-Straße*. Acta ArchHung 32(1980)117–152.
- TRUGLY 1987 A. TRUGLY, *Gräberfeld aus der Zeit des awarischen Reiches bei der Schiffswerft in Komarno*. SlovArch 35(1987)251–299.
- VINSKI—GASPARINI—ERCEGOVIĆ 1958 K. VINSKI—GASPARINI—S. ERCEGOVIĆ, *Ranosrenjovjekovno groblje a Brodskom Drenovcu*. – *Das frühmittelalterliche Gräberfeld von Brodski Drenovac*. Vjesnik 3(1958)131–159.
- ZAKHAROVA—RENDT 1935 A. ZAKHAROV—W. ARENDT, *Studia Levedica. Archäologischer Beitrag zur Geschichte der Altungarn im IX.Jh.* ArchHung 16(1935)

AWARENZEITLICHE GRÄBER VON TISZAKÉCSKE-ÓBÖG
ANGABEN ZU DEN SÄBELN UND ZU DEN GERADEN, EINSCHNEIDIGEN
SCHWERTERN DER AWARENZEIT

Auszug

Der erste Teil der Studie beschreibt und bewertet die Funde (Abb. 1–9) der in Tiszakécske-Óbög (früher Újkécske-Óbög) im Zuge von Erdarbeiten bzw. von Grabungen zum Vorschein gekommenen 10 Gräber. Die Funde lassen darauf schließen, daß diese Gräber, die sicherlich zu einem größeren Gräberfeld gehören, zwischen der Mitte des 7. und dem Ende des 8. Jahrhunderts gegraben wurden. Zu den frühesten Funden gehören die Gürtelzierden aus Grab 7. und die sporadischen Ohrgehänge mit großen Glasperlenanhängern. Bedeutungsvoll sind die mittelawarenzeitlichen Funde aus Grab 1 und Grab A: Zopfspangen aus Goldblech, goldene Ohrgehänge, mit Goldblech überzogene, runde und halbmondförmige gepreßte Gürtelzierden und Säbel mit gebogener Klinge. Diese Gräber gehören zu den vom Ende des 7. bis Anfang des 8. Jahrhunderts stammenden reichen, Waffen enthaltenden Gräbern der mittleren Theißegend. Aufgrund des Alters der Funde aus Grab 2, 5, 8 und 9 und mehrerer Streufunde ist es sicher, daß das Gräberfeld von Tiszakécske auch im Laufe des 8. Jh. benutzt wurde, und nach den Beschlagtypen von Grab 8 zu schließen, auch in der zweiten Hälfte des 8. Jahrhunderts.

Der zweite Teil der Studie befaßt sich mit den awarenzeitlichen Säbeln und mit den einschneidigen, geraden Schwertern.

Unser Ziel war, das von den awarenzeitlichen Säbeln allgemein geltende Bild etwas nuancierter zu gestalten.

Nach dem allgemeinen Bild ist der Säbel orientalischen Ursprungs, seine Klinge ist gebogen und hat im unteren Drittel einen Elman. Der Säbel hat im allgemeinen eine Parierstange, auf der Säbelscheide befinden sich längliche, gebogene Aufhängeösen.

Das wichtigste Kriterium des Säbels ist die leicht oder stärker gebogene Klinge, deren unterer Teil auf einer kurzen Strecke auch auf der der Schneide entgegengesetzten Seite geschliffen ist. Die übrigen Merkmale sind sekundär, keine bestimmenden, nur ergänzende Züge. Die nicht gebogene, schmale, einschneidige Klinge ist die gerade Schwertklinge. Gerades Schwert und Säbel können beide Parierstangen haben, deren Form und Verzierung im Falle der Säbel ziemlich charakteristisch ist. Das Gleiche bezieht sich auf die Aufhängeösen der Scheiden, die bei Säbeln und auch bei einschneidigen Schwertern vorkommen. Wir kennen aber zahlreiche einschneidige Schwerter und auch Säbel ohne Parierstange und ohne beschlagene Scheide, und wir halten daher die ge-

bogene Klinge für das wichtigste, bestimmende Merkmal des Säbels.

Die sekundären bestimmenden Merkmale (Parierstange, Form und Verzierung von Griff und Scheide) helfen aber, die Zusammenhänge der Säbel und der geraden einschneidigen Schwerter zu untersuchen und weiters die Typen und Gruppen unter den Säbeln von einander abzuheben. Die sekundären bestimmenden Merkmale können eventuell auch als Wegweiser in die Richtung(en) des Ursprungs dienen.

Die awarenzeitlichen Säbel und die mit ihnen gleichaltrigen einschneidigen, geraden Schwerter des Karpatenbeckens haben wir in aufgrund der sekundären bestimmenden Merkmale aufgestellte Gruppen eingeteilt und sie zugleich chronologisch in die Reihe gestellt. Die wichtigsten Merkmale der Säbel und der mit ihnen gleichaltrigen einschneidigen, geraden Schwerter: Form, Verzierung, Abmessung, die weiteren wichtigsten Funde aus den Gräbern mit Säbeln (Gürtelzierden, Waffen) und die gleichzeitige Pferdebestattung teilen wir zusammengefaßt, tabellenartig und mit Literaturhinweisen mit. Innerhalb der einzelnen Gruppen wird die Reihenfolge der Fundorte nicht durch das ABC, sondern durch die Reihenfolge der Wandlung der Stilmerkmale bestimmt.

Die awarenzeitlichen Säbel und die mit ihnen gleichaltrigen einschneidigen, geraden Schwerter im Karpatenbecken lassen sich aufgrund der sekundären bestimmenden Merkmale in die folgenden, auch die Chronologie berücksichtigenden Gruppen aufstellen:

*I. Schwerter, Säbel mit Parierstange
"byzantinischen" Typs (Abb.10)*

Charakteristisch ist die kurze, gegossene Parierstange aus Bronze, die von den korinthischen und pergamenischen Säbeln her bekannt ist (DAVIDSON-WEINBERG 1974). Im Karpatenbecken erscheint sie zuerst an einem zweischneidigen Schwert (Aradac), dann an einem einschneidigen (Tárnaméra), doch kennen wir sie auch in einfacherer Form mit Goldblech überzogen als Säbelparierstange (z.B. Öskü, Kiskunfélegyháza-Pákapuszta).

*II. Säbel und Schwerter ohne Parierstange mit
Aufhängeösen (Abb.11)*

Für die in diese Gruppe eingereihten Säbel und Schwerter ist es bezeichnend, daß sie keine Parierstange haben. Griff und Scheide sind mit Blechbe-

schlag verziert, die Aufhängeösen sind halbkreisförmig oder haben eine schmale, gestreckte P-Form (z.B. Ivánca).

III. Säbel mit sternförmiger Parierstange (Abb.12–13)

Eigenartige, awarenzeitliche Parierstangenform im Karpatenbecken, des Weiterleben der Parierstange byzantinischen Ursprungs. Eine Untergruppe bilden die Säbel und mit blechbezogener, kurzer sternförmiger Parierstange und mit langen Bandösen (Abb.12), in die andere Gruppe aber gehören die Säbel, deren sternförmige Parierstange oberflächlich gearbeitet oder gestreckt ist und keinen Blechbezug hat (Abb.13).

IV. Säbel und einschneidige Schwerter mit Parierstangen vom spätsaltovoer Typ (Abb.14,1)

Bezeichnend ist die schmale, lange Parierstange, die in der Mitte durchbohrt mit Hilfe eines rundkopfigen Nagels befestigt wird.

V. Säbel ohne Parierstange und ohne beschlagene Scheiden (Abb.14,2)

Sie bilden jene Gruppe der awarenzeitlichen Säbel, in die die jedes sekundären Markmals entbehrenden, unverzierten, gebogenen Säbelklingen gehören.

VI. Einschneidige gerade Schwerter mit sog. Säbelparierstange (Abb.14,3)

Bezeichnend für diese Schwerter sind Parierstangen, die den Parierstangen der zeitgenössischen Säbel ähnlich sind. Die geraden einschneidigen Schwerter waren im Laufe der Awarzeit ständig in Gebrauch und zwar parallel zu den zweischneidigen, frühen Schwertern mit P-förmiger Halterung, später auch zu den Säbeln mit sternförmiger Parierstange. Ihre Parierstangen sind am Ende des 7. und zu Beginn des 8. Jahrhunderts denen der zeitgenössischen Säbel ähnlich.

In *Zusammenfassung* der Ergebnisse, die sich aus der Analyse der beschriebenen Säbel, Schwerter und Begleitfunde ableiten lassen, kann man folgendes feststellen:

Das einzige sichere Merkmal der Säbel ist die einschneidige, gebogene mit Elman versehene Klinge. Die Parierstange (mit kurzem Knopfende, sternförmig, mit gestreckten Spitzen, lang und schmal, mit Blech überzogen oder ohne einen solchen Überzug), der metallbeschlagene Griff, Scheide und Aufhängeösen sind kein unbedingt notwendiges Zubehör des Säbels. Wir kennen zahlreiche Säbel ohne diese Merk-

male. Ebenso kommen aber alle diese zusätzlichen Elemente mit Ausnahme der mit Edelmetallblech bezogenen, sternförmigen Parierstange auch an den einschneidigen, schmalen Schwertern, die ähnliche Abmessungen haben, wie die Säbel, häufig vor. Die auf absoluten Ausgangspunkten beruhende Chronologie der Begleitfunde zeigt, daß die Säbel im Karpatenbecken vom letzten Drittel des 7. Jahrhunderts fortlaufend bis zum Ende des 8. und bis zu Beginn des 9. Jahrhunderts in Gebrauch waren. (Natürlich ist in diesem Falle nur von den awarenzeitlichen Säbeln die Rede). Unter den frühesten, durch Münzen datierten Säbeln – die zugleich auch die frühesten münzdatierten Säbel Eurasiens sind – befinden sich die reichstverzierten, längsten Exemplare mit den krummsten Klingen. Diese stammen aus Gräbern, die auch sonst an Edelmetallfunden reich waren. Unter den Parierstangentypen sind die byzantinischen, leicht gebogenen, mit Knopfende die häufigsten. Mit ihnen gleichaltrig sind die noch zum frühawarenzeitlichen Typ gehörenden Stücke ohne Parierstange, mit P-förmiger Halterung. Anschließend erscheinen die nahezu gleichaltrigen, der Form nach auf den byzantinischen Typ zurückgehenden sternförmigen Parierstangen. Zuerst die mit Edelmetallblech überzogenen, dann die ohne einen solchen Überzug in der Form oberflächlich gestalteter Sterne und langspitziger Sterne.

Mit diesen beiden letzteren Typen zur gleichen Zeit waren im Laufe des 8. Jahrhunderts auch die Säbel ohne Parierstange in Gebrauch. Der jüngste Säbelparierstangentyp ist die schmale, lange, in der Mitte mit Hilfe eines großen, rundkopfigen Nagels befestigte Parierstange vom sog. Spätsaltovoer Typ, die in der zweiten Hälfte des 8. und zu Beginn des 9. Jahrhunderts üblich waren.

Durch die Zeit hindurch, in der die Säbel in Gebrauch waren, waren auch die einschneidigen Eisenschwerter mit schmaler Klinge gebräuchlich. Diese sind unter den Schwerttypen seit der Frühawarenzeit bekannt, nach dem Zeugnis der Begleitfunde sind sie aber erst im 8. Jahrhundert allgemein geworden. Mit gegossener Gürtelgarnitur ist das einschneidige Schwert mit schmaler Klinge häufiger als der Säbel.

Die einschneidigen Schwerter kommen mit und ohne Parierstange vor. Parierstange, Griffverzierung (Nägel mit verzierten Köpfen, Griffbeschlag), Scheidenbeschläge und die gebogenen, bandförmigen Aufhängeösen der einschneidigen Schwerter sind im Laufe des 8. Jahrhunderts den Beschlägen und Verzierungen der einfacheren, weniger verzierten Säbel ähnlich oder stimmen mit ihnen überein. Aus diesem Grunde halten wir die einschneidigen Schwerter nicht für des Vorbild der Säbel, sondern für einen in der Awarzeit fortlaufend verwendeten Schwerttyp, der im Laufe des 8. Jahrhunderts allgemein wurde. Die Montierung der einschneidigen Schwerter war die

ganze AWARENZEIT hindurch der Montierung andersartiger langer Schneidwaffen, früher der zweischneidigen Schwerter, später der Säbel ähnlich. Daher lassen sich die Typen der einschneidigen Schwerter, deren Veränderungen und Chronologie, nur mit den übrigen Langwaffen zusammen untersuchen.

Das Erscheinen der münzdatierten awarenzeitlichen Säbel im Karpatenbecken fällt mit den auf das Ende des 7. Jahrhunderts datierbaren historischen und archäologischen Veränderungen zusammen, die auch mit der Vergrößerung des awarischen Siedlungsgebietes zusammenhängen. Wie zahlreiche Elemente dieser Veränderungen hat auch der Säbel keine Vorläufer im Karpatenbecken.

Diese Waffenform war Voraussetzung oder Folge des Zustandekommens der leichten Reiterei, des in sicherem Sattel mit Steigbügel reitenden, mit Bogen, Streitaxt und Säbel ausgerüsteten Kriegsvolkes. Die Entwicklung der Form hat – darauf lassen die bisherigen Funde schließen – mehrfache Wurzeln. An der Gestaltung waren die von den Nomaden Asiens bewohnten Gebiete Sogdiens und des Türkischen Kaganats und die von den Alanen, von den Onogur-Bulgaren bewohnten südrussischen Gebiete, also alle Gebiete beteiligt, wo die Voraussetzungen für die Entwicklung der leichten Reiterei (z.B. das Wissen um den Steigbügel) bereits gegeben waren. Die entwickelte Säbelform wurde vom Gegner bald übernommen und sie verbreitete sich schnell. Auch im byzantinischen Reich wurde sie bekannt. (Zur Frage des Ursprungs vgl. die nachstehende Literatur: BÁLINT

1978, ERDÉLYI 1982, HUDJAKOV 1986, KOLIAS 1988, MERPERT 1955, PLETNEVA 1989, RUTTKAY 1978, ZAKHAROV–ARENDR 1935).

Die Form des Säbels war durch den Erfolg bestimmt, den man mit ihm in der Schlacht erreichen wollte. Montierung und Verzierung standen aber frei. Seine Konstruktionselemente, wie die im Kampf nützliche Parierstange, oder die zum Befestigen dienenden Scheidenösen und die die Scheide zierenden Details änderten sich nach Gebiet, eventuell nach Ethnikum. All dies hilft bei der Typengruppierung und bei der Aufstellung der relativen Chronologie. Ursprung, Entwicklung und Verbreitung der Konstruktions- und der Verzierungselemente ist nicht unbedingt mit dem Ursprung, dem Entwicklungsgebiet der Waffenform (des krummen Langeisens) identisch. Die Parierstange der awarenzeitlichen Säbel im Karpatenbecken hat sich unserer Meinung nach aus der Parierstangenform byzantinischen Typs entwickelt und ist im Karpatenbecken zu der für die frühen Säbel bezeichnenden, allgemeinen, mehr oder weniger verzierten oder schmucklosen sogenannten sternförmigen Parierstange geworden. Diese Form war, vereinfacht und schmucklos geworden, zusammen mit den parierstangenlosen Säbeln und den einschneidigen, geraden Schwertern im Laufe des 8. Jahrhunderts gebräuchlich. In der zweiten Hälfte des 8. Jahrhunderts treten schmale Parierstangen mit gegliederter Oberfläche vom Spätsaltovoer Typ auf. Die Wurzeln ihrer Formen sind unter den ähnlichen Formen der Saltovo-Majak-Kultur zu suchen.

É. Garam
Magyar Nemzeti Múzeum
Budapest, Pf. 364
H-1370